

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів  
культури і мистецтв України

# ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ

---

Програма  
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв  
I-II рівнів акредитації

Спеціальність “Народна художня творчість”

Київ – 2006

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів  
культури і мистецтв України

## ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ

Програма  
для вищих навчальних закладів  
культури і мистецтв I–II рівнів акредитації

Спеціальність  
“Народна художня творчість”

Київ 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

## ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ

Програма  
для вищих навчальних закладів культури і мистецтв  
I–II рівнів акредитації. – Київ: “Фірма “ІНКОС”, 2006. – 68 ст.

Укладачі:	<b>С. Л. Віділіна, Р. Р. Малкіс</b> – викладачі Житомирського училища культури і мистецтв ім. І. Огієнка
Рецензенти:	<b>М. В. Кордон</b> – викладач Житомирського державного університету ім. І. Франка  <b>Г. В. Гонтар</b> – голова ПЦК режисерських та культурно-дозвілєвих дисциплін Волинського державного училища культури і мистецтв
Відповідальний за випуск	<b>Т. Ф. Стронько</b>
Редактор	<b>Л. М. Трачук</b>

© Віділіна С. Л., Малкіс Р. Р.,  
2006

© Державний методичний центр  
навчальних закладів культури і  
мистецтв України, 2006

## ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дисципліна “Історія мистецтв” уведена згідно з планом навчального процесу для студентів зі спеціальності “Народна художня творчість”. Вона є складовою частиною циклу гуманітарних і соціально-економічних наук, а також базовою для вивчення циклу професійно-орієнтованих дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

Мета курсу – сформувати у студентів уявлення про шляхи та історію розвитку живопису, скульптури, архітектури та інших синкретичних видів мистецтв за весь період існування людства. На підставі вивчення особливостей розвитку мистецтва у різних країнах студенти повинні навчитись визначати час і місце створення предмета мистецтва, архітектурних споруд і предметів побуту. Ці знання повинні свідомо використовуватись студентами у практичній діяльності.

Вивчення історичних і національних стилів у мистецтві та архітектурі формує естетичний смак у студентів, розширює світогляд і підвищує культурний рівень, дає змогу асоціативно мислити під час роботи над художнім твором і систематизувати знання з предмета.

Програму дисципліни “Історія мистецтв” складено відповідно до Державних стандартів гуманітарної освіти в Україні.

На вивчення дисципліни відводиться 162 години: з них 98 лекційних, 18 семінарських і 58 самостійних.

Програма побудована в хронологічній послідовності і складається з двох частин, які розкривають еволюцію розвитку західноєвропейського, російського та українського мистецтва у порівняльному аналізі і передбачає вивчення таких тем:

- Роль мистецтва у розвитку суспільства.
- Шляхи і особливості розвитку мистецтв та архітектури різних країн у різні часи.
- Архітектурні стилі різних епох і країн та їх вплив на пам’ятки декоративно-ужиткового мистецтва.
- Тенденції розвитку сучасного мистецтва.

Курс передбачає вивчення тем на основі лекційно-семінарських занять, під час яких студенти мають змогу ознайомитися з творчістю окремих майстрів у галузі живопису, архітектури, скульптури, а також навчитися визначати художній рівень та естетичні особливості предметів побутового та промислового призначення.

Програма дисципліни “Історія мистецтв” визначає загальну спрямованість курсу й обов’язковий обсяг знань і умінь, якими повинні оволодіти студенти.

**Після вивчення курсу студент повинен знати:**

- предмет, мету вивчення, завдання і значення курсу;
- загальні поняття про види, жанри, художні стилі;
- історію створення мистецьких шедеврів та загальні особливості творчого методу митців.

**Студент повинен уміти:**

- володіти загальними знаннями про усі види мистецтв;
- здійснювати аналіз художніх творів;
- користуватись спеціальною літературою;
- брати участь в семінарських заняттях;
- мати свої особисті враження з приводу того чи іншого твору.

Програма курсу складена з урахуванням тих змін, які відбулися в культурному житті України за роки незалежності. У програмі подано орієнтовний тематичний план з розподілом навчального часу на вивчення окремих розділів і тем. Для студентів спеціалізацій, які вивчають дисципліни “Історія театру” та “Теорія драми”, теми занять, що включають в себе історію драматичного театру, можуть бути замінені на теми з історії створення й розвитку оперного театру. Дисципліна викладається протягом трьох семестрів, формою контролю є тестові завдання, реферати, семінарські заняття. В кінці курсу програмою передбачено іспит.

Складовою частиною програми є список літератури.

Таким чином, вивчення дисципліни “Історія мистецтв” допоможе виховати почуття поваги до пам’яток класичного і народного мистецтва і досягнути цілісну художню картину світу.

## ОРІЄНТОВНІ ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ

### Перший варіант

№	Семестри, назва розділу і теми заняття	Всього	Лекц.	Семінарськ.	Самостійн.
<b>I семестр (2 × 18)</b>					
	Вступ.	4	4		
1	Мистецтво. Види мистецтва.	2	2		
2	Зародження мистецтва. Мистецтво первісного світу.	2	2		
Розділ 1. Мистецтво Стародавнього Сходу.		4	2		2
3	1.1. Мистецтво Стародавнього Єгипту.	2	2		
	1.2. Мистецтво Межиріччя.	2			2
Розділ 2. Мистецтво Античного Світу.		15	6	2	7
4	2.1. Мистецтво Стародавньої Греції	4	4		
5	2.2. Мистецтво Древнього Риму	2	2		
6	2.3. Мистецтво Стародавнього Світу. Античний театр.	9		2	7
Розділ 3. Мистецтво Середньовіччя.		14	6	2	6
7	3.1. Мистецтво Візантії	2	2		
8	3.2. Мистецтво Середньовічної Європи. Романський стиль.	2	2		
9	3.3. Мистецтво Середньовічної Європи. Готичний стиль.	2	2		
10	3.4. Мистецтво Східного та Західноєвропейського Середньовіччя. Середньовічний театр.	8	-	2	6
Розділ 4. Західноєвропейське мистецтво доби Відродження.		20	10	2	8
11	4.1. Проторенесанс та Ранній Ренесанс.	2	2		
12	4.2. Високий Ренесанс	4	4		
13	4.3. Північний Ренесанс	2	2		

№	Семестри, назва розділу і теми заняття	Всього	Семінарськ. Самостійн.		
			Лекц.	Семінарськ.	Самостійн.
14	4.4. Театр доби Відродження	2	2		
15	4.5. Титани епохи Відродження.	10	-	2	8
<b>II семестр (2 × 20)</b>					
	Розділ 5. Мистецтво Західної Європи XVII–XVIII ст. Епоха Просвітництва.	18	10	2	6
16	5.1. Стиль бароко в західноєвропейському мистецтві XVII ст. Італійське бароко.	2	2	-	-
17	5.2. Національні художні школи XVII ст. Іспанія, Фландрія.	2	2	-	-
18	5.3. Диференціація жанрів у голландському мистецтві XVII ст. Гуманізм і психологічна глибина образів у творчості Рембрандта.	2	2	-	-
19	5.4. Театр та балет XVII століття.	8	2	-	6
20	5.5. Різноманітність художніх стилів другої половини XVII та початку XVIII століття у Франції.	2	2	-	-
21	5.6. Мистецтво епохи Просвітництва.	2	-	2	-
	Розділ 6. Мистецтво Західної Європи XIX–XX ст.	14	8	2	4
22	6.1. Загальна характеристика художніх стилів у мистецтві XIX століття.	2	2	-	-
23	6.2. Романтичний балет, музика, театр.	4	-	-	4
24	6.3. Імпресіонізм та постімпресіонізм в образотворчому мистецтві.	2	2	-	-
25	6.4. Західноєвропейський авангард	2	-	2	-
26	6.5. Різноманітність художньо-естетичних процесів у Західній Європі в XIX–XX століттях.	2	-	2	-
	Розділ 7. Мистецтво України та Росії.	68	46	8	14
27	7.1. Історичне коріння української мистецької культури.	2	2	-	-

№	Семестри, назва розділу і теми заняття	Всього	Семінарськ. Самостійн.		
			Лекц.	Семінарськ.	Самостійн.
28	7.2. Мистецтво Київської Русі після введення християнства.	2	2	-	-
29	7.3. Мистецтво князівств Північної Русі XII–XV ст.	2	2	-	-
30	7.4. Мистецтво Галицько-Волинського князівства.	2	2	-	-
31	7.5. Продовження Візантійських традицій у мистецтві та утворення власних художніх шкіл на руських землях в XI–XV століттях.	2	-	2	-
32	7.6. Мистецтво Московської держави XVI–XVII ст.	2	2	-	-
33	7.7. Дерев'яна та кам'яна архітектура України XV–XVII ст.	2	2	-	-
34	7.8. Український іконопис XIV–XVII століть.	2	2	-	-
35	7.9. Український портрет кінця XVI–XVIII століть	2	2	-	-
36	7.10. Мистецтво України та Росії XVI–XVII ст.	2	-	2	-
<b>III семестр (2 × 18)</b>					
37	7.11. Розквіт російського бароко у XVIII ст.	2	2	-	-
38	7.12. Українське козацьке бароко XVIII ст.	2	2	-	-
39	7.13. Український театр XVII–XVIII ст. Шкільна драма.	2	2	-	-
40	7.14. Класицизм в російському мистецтві кінця XVIII поч. XIX ст.	2	2	-	-
41	7.15. Товариство пересувних художніх виставок	2	2	-	-
42	7.16 Українське образотворче мистецтво першої половини XIX ст. Творчість Т. Шевченка	2	2	-	-
43	7.17. Український живопис другої половини XIX ст.	2	2	-	-
44	7.18. Західноукраїнська художня школа.	2	2	-	-
45	7.19. Розвиток російського балету й драматичного театру в XIX ст.	2	2	-	-
46	7.20. Розвиток українського театру у XIX ст.	5	2	-	3
47	7.21. Мистецтво Росії та України у XVIII–XIX ст.	2	-	2	-

№	Семестри, назва розділу і теми заняття	Всього	Лекц.	Семинарськ.	Самостійн.
48	7.22. Російський та український авангард.	4	-	-	2
49	7.23. Зародження кіно на Україні.	4	2	-	2
50	7.24. Мистецтво українського народного живопису	4	2	-	2
51	7.25. Творчість місцевих художників.	6	2	-	4
52	7.26. Творчість видатних художників сучасності.	4	2	-	2
53	7.27. Мистецтво України ХХ століття.	2	-	2	-

### Другий варіант

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.	Всього	Лекц.	Семинарськ.	Самостійн.
<b>II семестр (2 × 20)</b>					
	Вступ.	4	4	-	-
1	Мистецтво. Види мистецтва.	2	2	-	-
2	Зародження мистецтва. Мистецтво первісного світу.	2	2	-	-
	<b>Розділ 1. Мистецтво Стародавнього Сходу.</b>	<b>6</b>	<b>2</b>	<b>-</b>	<b>4</b>
3	1.1. Мистецтво Стародавнього Єгипту.	2	2	-	-
	1.2. Мистецтво Межиріччя.	4	-	-	4
	<b>Розділ 2. Мистецтво Античного Світу.</b>	<b>10</b>	<b>6</b>	<b>2</b>	<b>2</b>
4	2.1. Мистецтво Стародавньої Греції	4	4	-	-
5	2.2. Мистецтво Стародавнього Риму	2	2	-	-
6	2.3. Мистецтво Стародавнього Світу.	4	-	2	2
	<b>Розділ 3. Мистецтво Середньовіччя.</b>	<b>12</b>	<b>6</b>	<b>2</b>	<b>4</b>
7	3.1. Мистецтво Візантії	2	2	-	-
8	3.2. Мистецтво Середньовічної Європи. Романський стиль.	2	2	-	-

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.	Всього	Лекц.	Семинарськ.	Самостійн.
9	3.3. Мистецтво Середньовічної Європи. Готичний стиль.	2	2	-	-
10	3.4. Мистецтво Східного та Західноєвропейського Середньовіччя.	8	-	2	4
	<b>Розділ 4. Західноєвропейське мистецтво доби Відродження.</b>	<b>20</b>	<b>10</b>	<b>2</b>	<b>4</b>
11	4.1. Проторенесанс та Ранній Ренесанс.	2	2	-	-
12	4.2. Високий Ренесанс	4	4	-	-
13	4.3. Північний Ренесанс	4	4	-	-
14	4.4. Титани епохи Відродження.	10	-	2	4
	<b>Розділ 5. Мистецтво Західної Європи XVII–XVIII ст. Епоха Просвітництва.</b>	<b>18</b>	<b>10</b>	<b>2</b>	<b>4</b>
15	5.1. Стиль бароко в західноєвропейському мистецтві XVII ст. Італійське бароко.	2	2	-	-
16	5.2. Національні художні школи XVII ст. Мистецтво Іспанії.	2	2	-	-
17	5.2. Мистецтво Фландрії XVII ст.	2	2	-	-
<b>III семестр (2x18)</b>					
18	5.3. Диференціація жанрів у голландському мистецтві XVII ст. Гуманізм і психологічна глибина образів у творчості Рембрандта.	2	2	-	-
19	5.4. Оперний та балетний театр XVII століття.	8	2	-	2
20	5.5. Різноманітність художніх стилів другої половини XVII та початку XVIII століття у Франції.	2	2	-	-
21	5.6. Мистецтво епохи Просвітництва.	2	-	2	-
	<b>Розділ 6. Мистецтво Західної Європи XIX–XX ст.</b>	<b>14</b>	<b>8</b>	<b>2</b>	<b>2</b>
22	6.1. Загальна характеристика художніх стилів у мистецтві XIX століття.	2	2	-	-
23	6.2. Романтичний балет, музика, театр.	4	-	-	2

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.				
		Всього	Лекц.	Семінарстк.	Самостійн.
24	6.3. Імпресіонізм та постімпресіонізм в образотворчому мистецтві.	2	2	-	-
25	6.4. Західноєвропейський авангард	2	2	-	-
26	6.5. Різноманітність художньо-естетичних процесів у Західній Європі в XIX–XX століттях.	2	-	2	-
	<b>Розділ 7. Мистецтво України та Росії.</b>	<b>78</b>	<b>46</b>	<b>8</b>	<b>24</b>
27	7.1. Історичне коріння української мистецької культури.	2	2	-	4
28	7.2. Мистецтво Київської Русі після введення християнства.	2	2	-	-
29	7.3. Мистецтво князівств Північної Русі XII–XV ст.	2	2	-	-
30	7.4. Мистецтво Галицько-Волинського князівства.	2	2	-	-
31	7.5. Продовження Візантійських традицій в мистецтві та утворення власних художніх шкіл на руських землях в XI–XV століттях.	2	-	2	4
32	7.6. Мистецтво Московської держави XVI–XVII ст.	2	2	-	-
33	7.7. Дерев'яна та кам'яна архітектура України XV–XVII ст.	4	4	-	-
34	7.8. Український іконопис XIV–XVII століть.	4	4	-	-
35	7.9. Український портрет кінця XVI–XVIII століть	2	2	-	-
36	7.10. Мистецтво України та Росії XVI–XVII ст.	6	-	2	4
	<b>IV семестр (2 × 20)</b>				
37	7.11. Розквіт російського бароко у XVIII ст.	2	2	-	-
38	7.12. Українське козацьке бароко XVIII ст.	4	4	-	-
39	7.13. Класицизм у російському мистецтві кінця XVIII поч. XIX ст.	2	2	-	-
40	7.14. Товариство пересувних художніх виставок	4	4	-	-
41	7.15 Українське образотворче мистецтво першої половини XIX ст. Творчість Т. Шевченка	2	2	-	-

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.				
		Всього	Лекц.	Семінарстк.	Самостійн.
42	7.16. Український живопис другої половини XIX ст.	4	4	-	-
43	7.17. Західноукраїнська художня школа.	2	2	-	-
44	7.18. Розвиток російського балетного та оперного театру в XIX ст.	2	2	-	-
45	7.19. Розвиток українського музичного театру у XIX ст.	5	2	-	-
46	7.20. Мистецтво Росії та України у XVIII–XIX ст.	2	-	2	-
47	7.21. Російський та український авангард.	6	4	-	2
48	7.22. Зародження кіно на Україні.	4	2	-	2
49	7.23. Мистецтво українського народного живопису	4	2	-	2
50	7.24. Творчість місцевих художників.	6	2	-	4
51	7.25. Творчість видатних художників сучасності.	4	2	-	2
52	7.26. Мистецтво України XX століття.	2	-	2	-

### Третій варіант

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.				
		Всього	Лекц.	Семінарстк.	Самостійн.
	<b>I семестр (2 × 17)</b>				
	Вступ.	4	4		
1	Мистецтво. Види мистецтва.	2	2		
2	Зародження мистецтва. Мистецтво первісного світу.	2	2		
	<b>Розділ 1. Мистецтво Стародавнього Сходу.</b>	<b>4</b>	<b>2</b>		<b>-</b>
3	1.1. Мистецтво Стародавнього Єгипту.	2	2		
	1.2. Мистецтво Межиріччя	2			2
	<b>Розділ 2. Мистецтво Античного Світу.</b>	<b>12</b>	<b>8</b>	<b>2</b>	<b>-</b>

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.	Всього	Лекц.	Семинарстк.	Самостійн.
4	2.1. Мистецтво Стародавньої Греції	4	4		
5	2.2 Мистецтво Древнього Риму	2	2		
6	2.3. Античний театр	2	2	-	-
7	2.4. Мистецтво Стародавнього світу.	4	-	2	2
	<b>Розділ 3. Мистецтво Середньовіччя.</b>	<b>14</b>	<b>6</b>	<b>2</b>	<b>6</b>
8	3.1. Мистецтво Візантії	2	2		
9	3.2. Мистецтво Середньовічної Європи. Романський стиль.	2	2		
10	3.3. Мистецтво Середньовічної Європи. Готичний стиль.	2	2		-
11	3.4. Мистецтво Східного та Західноєвропейського Середньовіччя.	8	-	2	6
	<b>Розділ 4. Західноєвропейське мистецтво доби Відродження.</b>	<b>20</b>	<b>10</b>	<b>2</b>	<b>8</b>
12	4.1. Проторенесанс та Ранній Ренесанс.	2	2		
13	4.2. Високий Ренесанс	4	4		
14	4.3. Північний Ренесанс	2	2		
15	4.4. Театр доби Відродження	2	2		
16	4.5. Титани епохи Відродження.	2	-	2	8
	<b>II семестр (2 x 20)</b>				
	<b>Розділ 5. Мистецтво Західної Європи XVII–XVIII ст. Епоха Просвітництва.</b>	<b>12</b>	<b>10</b>	<b>2</b>	<b>6</b>
17	5.1. Стиль бароко в західноєвропейському мистецтві XVII ст. Італійське бароко.	2	2	-	-
18	5.2. Національні художні школи XVII ст. Іспанія, Фландрія.	2	2	-	-
19	5.3. Диференціація жанрів у голландському мистецтві XVII ст. Гуманізм і психологічна глибина образів у творчості Рембрандта.	2	2	-	-

№	Семестри, назва розділу і теми заняття.	Всього	Лекц.	Семинарстк.	Самостійн.
20	5.4. Театр та балет XVII століття.	2	2	-	-
21	5.5. Різноманітність художніх стилів другої половини XVII та початку XVIII століття у Франції.	2	2	-	
22	5.6. Мистецтво епохи Просвітництва.	2	-	2	6
	<b>Розділ 6. Мистецтво Західної Європи XIX–XX ст.</b>	<b>14</b>	<b>8</b>	<b>2</b>	<b>4</b>
23	6.1. Загальна характеристика художніх стилів у мистецтві XIX століття.	2	2	-	-
24	6.2. Імпресіонізм та постімпресіонізм в образотворчому мистецтві.	2	2	-	-
25	6.3. Західноєвропейський авангард	2	-	2	-
26	6.4. Різноманітність художньо-естетичних процесів у Західній Європі в XIX–XX століттях.	2	-	2	4
	<b>Розділ 7. Мистецтво України та Росії.</b>	<b>78</b>	<b>46</b>	<b>8</b>	<b>24</b>
27	7.1. Історичне коріння української мистецької культури.	2	2	-	4
28	7.2. Мистецтво Київської Русі після введення християнства.	2	2	-	-
29	7.3. Мистецтво князівств Північної Русі XII–XV ст.	2	2	-	-
30	7.4. Мистецтво Галицько-Волинського князівства.	2	2	-	-
31	7.5. Продовження Візантійських традицій у мистецтві та утворення власних художніх шкіл на руських землях в XI–XV століттях.	2	-	2	4
32	7.6. Мистецтво Московської держави XVI–XVII століть.	2	2	-	-
33	7.7. Дерев'яна та кам'яна архітектура України XV–XVII століть.	2	2	-	-
34	7.8. Український іконопис XIV–XVII століть.	6	2	-	4
35	7.9. Український портрет кінця XVI–XVIII століть	2	2	-	-
36	7.10. Мистецтво України та Росії XVI–XVII ст.	2	-	2	-



№	Семестри, назва розділу і теми заняття.	Всього	Лекц.	Семінарск.	
				Самостійн.	Самостійн.
<b>III семестр (2 × 17)</b>					
37	7.11. Розквіт російського бароко у XVIII ст.	2	2	-	-
38	7.12. Українське козацьке бароко XVIII ст.	2	2	-	-
39	7.13. Український театр XVII–XVIII ст. Шкільна драма.	2	2	-	-
40	7.14. Класицизм в російському мистецтві кінця XVIII поч. XIX ст.	2	2	-	-
41	7.15. Товариство пересувних художніх виставок	6	2	-	4
42	7.16. Українське образотворче мистецтво першої половини XIX ст. Творчість Т. Шевченка	2	2	-	4
43	7.17. Український живопис другої половини XIX ст.	2	2	-	-
44	7.18. Західноукраїнська художня школа.	2	2	-	-
45	7.19. Розвиток російського балету й драматичного театру в XIX ст.	2	2	-	-
46	7.20. Розвиток українського театру у XIX ст.	2	2	-	-
47	7.21. Мистецтво Росії та України у XVIII–XIX ст.	2	-	2	-
48	7.22. Російський та український авангард.	4	-	-	-
49	7.23. Зародження кіно на Україні.	4	2	-	-
50	7.24. Мистецтво українського народного живопису	4	2	-	-
51	7.25. Творчість місцевих художників.	3	1	-	2
52	7.26. Творчість видатних художників сучасності.	2	1	-	2
53	7.27. Мистецтво України XX століття.	2	-	2	-

## Мистецтво. Види мистецтв

Мистецтво – естетичне засвоєння світу людиною на основі і в процесі художньої творчості. Види мистецтв. Поняття жанру як історично утвореного внутрішнього підрозділу. Стиль – спільність засобів художньої виразності.

Висотно-звукове мистецтво – оперує виключно звуковими образами. Його основні елементи: мелодія, гармонія, лад, ритм.

Синтетичне мистецтво. Театр, кінематограф. Їх особливості.

Пластичне мистецтво.

Види пластичного мистецтва.

Скульптура (твори мають об’ємну форму): кругла та рельєф. Матеріал для скульптури. Призначення скульптури (монументальна, монументально-декоративна, станкова, окремі галузі – медалі, камеї тощо).

Графіка (від грец. “пишу, малюю”) – основним зображальним засобом є однотонний малюнок: рисунок, гравюра. Матеріали для рисунку – олівець, перо, вугілля, сангіна тощо. (Пастель, гуаш, акварель – на грані графіки та живопису). Види гравюри: ксилографія, літографія, офорт, ліногравюра. Переваги гравюри – легко тиражувати. Естамп – “відтиск”.

Живопис (зображення фарбами): олійний, темперний, акварельний. Жанри живопису: релігійний, історичний, побутовий, портретний, міфологічний, натюрмортний, пейзажний, алегоричний тощо.

Призначення живопису (монументальний, станковий, декоративний, декораційний, мініатюрний).

Архітектура. Типи споруд за функціональним призначенням. Архітектурні стилі.

## Зародження мистецтва. Мистецтво первісних часів

Зародження мистецтва припадає на пізні часи палеоліту (35–10 тис. до н.е.). Період Оріньяк-Солютре (35–20 тис. до н.е.) – відбитки рук, хвилясті лінії, спіралі. Перші контурні малюнки тварин. “Палеолітичні Венери”. Поступовий перехід від контурного малюнка до більш об’ємного.

Період Мадлен (20–10 тис. до н.е.). Перші зображення фарбами. перехід до 2–3-колірного малюнку. Зображення тварини в натуральний розмір, ізольованість. Спроба групувати фігури.

Мистецтво мезоліту (10–6 тис. до н.е.). Глибше засвоєння людиною природи.

Посилення виразності образного вирішення в зображеннях. Передача експресії руху персонажів багатофігурних сцен. Зміна акцентів. Головна роль людини та її дії.

Мистецтво неоліту (6–2 тис. до н.е.). Перехід до осілого способу життя. Поступовий перехід до патріархату. Виникнення гончарства. Умовно-орнаментальні форми як потреба втілення в мистецтві образів природи (небо, вода, земля, сонце, вогонь). Орнамент, построчність, симетрія. Дрібна пластика з кістки, рогу, глини, дерева, каменю.

Мистецтво бронзової доби (2 тис. до н. е.). Поява перших ранньокласових об'єднань. Посилення локалізації культур. Обробка металу як самостійна галузь виробництва і творчості. Дрібна пластика з металу. Оздоблення зброї. Поява чоловічих антропоморфних зображень, зникнення жіночих. Поява гончарного круга. Нові види керамічного посуду.

Мегалітична архітектура: менгіри, дольмени, кромлехи.

Доба заліза (I тис. до н. е.)

## РОЗДІЛ 1. МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

### Мистецтво Стародавнього Єгипту

#### Раннє та стародавнє царства.

Історичні особливості Єгипетської цивілізації. Релігія та адміністративна система Єгипту. Історична роль та значення мистецтва Стародавнього Єгипту. Характерні особливості: монументальність, канонічність: а) молодість як символ вічності; б) закон фронтальності; в) закон симетрії відносно осі; г) статика; д) ієрархія символів; е) зображення фігури поза часом; ж) символіка кольору. Типи храмів: (наземні, підземні, печерні). Піраміда Джосера. Пірамідальний комплекс у Гізі. Нерозривний зв'язок скульптурного портрета із заупокійним культом. Особлива увага до точної передачі індивідуальних рис обличчя. Техніка інкрустації очей – вмістилища душі (Ка). Типи портретних статуй: а) хебседні статуї фараонів (статуя Хефрена), б) статуї “відповідно до життя”, або “двійники”, їх прямий зв'язок із заупокійним культом (“Сільський староста”). Скульптурний рельєф (барельєф), площинність, різномасштабність фігур, умовний ракурс. (“Плита Фараона “Нармера”).

#### Середнє царство.

Період занепаду Єгипту. Нове політичне підвищення Фів і особливості XI династії Ментухотепів. Зменшені піраміди. Архітектурні комплекси у Фаюмі.

Портретні риси фараонів Сенусертів як приклад іншої епохи. Своерідність і високий художній рівень. Реалістичність зображення тварин, птахів. Естетична міра художньої умовності. Особливості техніки монументального живопису (клейова темпера). Хебсед – стародавній ритуал омолодження престарілого фараона, що непорушно сидить на троні, імітуючи мерця.

#### Нове царство.

Тип надземного храму Нового царства. Послідовне розміщення складових компонентів і внутрішніх приміщень архітектурного храмового комплексу. (Алея сфінксів, обеліски-пам'ятники богу Сонця, ритуальні статуї фараона біля входу до храму, перед першим пілоном, відкритий двір, гіпостильний колонний зал, святилище)... Храм у Карнаці, присвячений головним богам м. Фів. Система освітлення, поліхромний врізаний рельєф на колонах. Умовність зображень.

Кругла і рельєфна скульптура періоду Ель-Амарни.

Сутність і мета релігійних та адміністративних реформ Ехнатона  
Култ нового бога – Атона. Своєрідність мистецтва (XV ст. до н.е.).  
Відхід від канонів.

Відомості про фараона Тутанхамона (початок). Скульптурні пор-  
трети Ехнатона, його дружини Нефертіті, їх доньок, монументальна  
скульптура Ехнатона. Золоті маски Тутанхамона.

Завоювання Єгипта персами та Олександром Македонським.

### Мистецтво Межиріччя

Дворіччя (Межиріччя), землі між ріками Євфратом і Тигром, де зна-  
ходилися держави Шумер, Аккад і Вавілон.

Шумеро-аккадська цивілізація. Особливості культури: язичницький  
світогляд. Спільність традицій, обрядів, ритуалів. Поділ сфер життя на  
дві: внутрішню і зовнішню. Ритуально-культова служба, що визначала  
основний напрямок художнього життя. Архітектура. Утворення міст-  
держав. Особливості будівництва: архітектурні ансамблі, фортеці, па-  
лацове та храмове будівництво. Поява шумерських центрів: Урі, Урук,  
Лагаші, Цабі, Уммі, Ерідуні.

Зіккурат – “будинок гори” як образ близькосхідного храму.

Скульптура Месопотамії V–III тис. до н.е. та її характерні особли-  
вості. Портретний образ: умовність, “шаржованість”, символіка, мета-  
форичність. Скульптура IV–III тис. до н. е. Культові статуї богів. Ма-  
теріал для виготовлення скульптур (граніт, глина, вапняк, гіпс, діорит,  
карнеол, лазурит, золото, срібло, самоцвіти, дерево й фарби).

Культові статуї богів і портретні статуї правителів. Рельєфи, юве-  
лірні вироби.

Особливості ассірійського мистецтва: мілітарність, ушлявлення ца-  
рів-переможців, зв'язок з релігією. Містобудівні стандарти Ново-ваві-  
лонського царства. Виробництво фаянсу, кахлів як оздоблювального  
матеріалу. Символіка. Сади Семіраміди. Вавілонська вежа. Роль мис-  
тецтва Давньої Месопотамії у світовому художньому процесі.

## РОЗДІЛ 2. МИСТЕЦТВО АНТИЧНОГО СВІТУ

### Мистецтво Стародавньої Греції

Поняття “античність” (від грецького “стародавній”) як позначення  
мистецтва стародавніх Греції і Риму, основи західноєвропейської циві-  
лізації та культури.

Хронологічні рамки (30 ст. – 1 ст. до н.е.) і періодизація історії мис-  
тецтва басейну Егейського моря:

Егейська культура. (Крито-мікенський період, 30–12 ст. до н.е.).

Основні осередки розвитку культури о. Крит і стародавні міста ма-  
терикової Греції (Мікени, Тірінф). Значення для історії мистецтва ар-  
хеологічних розкопок А. Еванса та Г. Шлімана. Короткі відомості про  
культуру о. Крит. Основні культурні центри – міста Кнос, Фест, Гурнія.

Великий Кносський палац. Його планування, підтвердження міфу  
про Мінотавра. Особливості будівельної конструкції (стояково-балко-  
вої). Критська колона – праобраз колони дорійського ордера. Світський  
характер розписів палацу. Умовний, геометричний стиль зображення  
 (“Спортивні ігри з биком”, “Трифони” тронного залу, “Парижанка”).  
Високий художній рівень розписної кераміки Криту.

Гомерівський період – XI–VIII ст. до н.е. Початок історії грецько-  
го мистецтва. Розклад родового устрою і зародження рабовласницьких  
відносин. Створення міфів про богів та героїв – основи розвитку літе-  
ратурного епосу. Поєми Гомера “Іліада” та “Одіссея” – найвизначніші  
зразки художньої творчості даного періоду. Роль і значення міфології в  
розвитку давньогрецького мистецтва, її розвинена фантазія, антропо-  
морфний характер.

Вазопис. Поняття “Дипілонські вази”. Умовний геометричний стиль  
розпису ваз як основа стильових особливостей мистецтва наступного  
періоду. Декоративний характер стилю. Тематика розписів, зв'язок із  
заупокійним культом.

Архаїчний період (кінець VIII–VI ст. до н.е.). Становлення і зміц-  
нення рабовласницьких відносин. Утворення полісів (міст-держав) і  
грецьких колоній у басейні Середземного (Італія, Сицилія) і Чорного  
(Північне Причорномор'я) морів. Головні центри художньої культури.  
Камерний характер невеликих міст-держав на відміну від великих цен-  
тралізованих східних деспотій. Архітектура. Храм, його суспільне та  
духовне значення.

Ордерна система, розкриття її сутності, роль і значення в розвитку архітектури наступних історичних епох. Формування найбільш раннього, дорійського ордера, наступний розвиток іонійського й коринфського ордерів.

Руїни храму Зевса в Олімпії (кінець VII ст. до н.е.) – зразок типу давньогрецького храму – периптеру. Етапи формування типів храмів (храм в Антах, простиль, амфіпростиль, периптер).

Олімпійські ігри, їх роль і значення у фізичному, моральному і патріотичному вихованні юнаків – вільних греків.

Скульптура як відображення ідеалу прекрасної гармонійної людини. Основні типи статуарної скульптури – Куроси (юнаки) і Кори (дівчата). Героїчний характер статуй куросів – оголених юнаків, переможців в Олімпійських іграх. Умовність архаїчного стилю в трактуванні оголеного тіла юнака і задрапірованої постаті дівчини, як залишкове явище геометричного стилю попередньої епохи. Умовна архаїчна пошпика-маска як одна з ознак стилю.

Синтез скульптури й архітектури. Скульптурне оздоблення храмів. Тематика скульптурних композицій фронтонів храму, канонічний характер їх побудови. Розвиток кераміки, червонофігурна техніка вазопису.

Класичний період – найвищий етап розвитку давньогрецького мистецтва. Греко-перські війни і утвердження гегемонії Македонської імперії. Розквіт грецького поліса. Афіньська демократія.

Рання класика.

Характерні особливості: гуманізм, патріотизм і героїчний громадянський пафос мистецтва як наслідок перемоги греків у справедливих для них війнах з персами. Подолання умовності архаїчного стилю в мистецтві. Формування нового, “суворого” стилю.

Висока класика. Період найвищого розквіту давньогрецького мистецтва. Посилення ролі Афін – центру військово-морського союзу. Утворення республіки як зразка рабовласницької демократії. Прогресивна роль Перикла. Виховання ідей громадянськості й патріотизму (клятва молодого воїна, промови Перикла). Розквіт філософії (софісти та їх гуманістичне філософське кредо – “людина – міра всіх речей”).

Мірон. Пластичне втілення складного руху людського тіла (“Дискобол”, скульптурна група “Афіна і Марсій”).

Поліклет і пелопоннеська школа, “Дорифор” (списоносець), начіна ілюстрація до теоретичного трактату скульптора. “Канон” (взі-

рець) – теоретичне узагальнення ідеально-прекрасного громадянина. Пластичне втілення складного внутрішнього руху оголеного людського тіла (“хіазм”) як подальший розвиток художніх пошуків у мистецтві скульптури. Цифрове вираження канона Поліклета.

Фідій і його роль у художньому житті Афін, реконструкція Афіньського Акрополя. Досконалість архітектурно-скульптурного ансамблю. План Акрополя, його архітектурні споруди. Скульптура Парфенона та її історична доля. Фриз Парфенона. Вазопис як вирішення в живописі характерних для давньогрецького мистецтва проблем (пропорції, передача руху, психологізм образів і відтворених ситуацій). Включення у вазопис словесних інтерпретацій. Подальший розвиток червонофігурної техніки вазопису.

Пізня класика. Становлення Македонської імперії. Зміна соціально-економічних, політичних і ідеологічних умов розвитку мистецтва. (перемога аристократичної Спарти над демократичними Афінами). Криза поліса, його демократичних і громадянських ідеалів. Боротьба матеріалістичних та ідеалістичних тенденцій у філософії. Початок кризи міфології. Утвердження індивідуалізму в мистецтві. Заміна ідей громадянськості, патріотизму уславленням особистості засобами мистецтва.

Тенденція до масштабності, грандіозних розмірів архітектурних споруд. Театр в Епідаврї, архітектор Поліклет Молодший. Галікарнаський мавзолей, архітектори Сатир і Піфій. Пишність архітектури і скульптурного оздоблення гробниці. Статуя Мавсола. Індивідуалізація, портретний характер образу. Боротьба різних художніх тенденцій в образотворчих мистецтвах.

Скопас і його новаторські прийоми. Драматичне напруження людських емоцій, маска страждання у виразі обличчя. Участь у створенні рельєфів Галікарнаського мавзолею, статуя “Менада, що танцює”.

Пракситель – лірична направленість образів у його творчості. Риси гедонізму, тенденція до аристократизації мистецтва. Новаторський прийом м’якого живописного пластичного модулювання (скульптурна група “Гермес з маленьким Діонісом”, статуя “Афродита Кнідська”).

Лісіпп – придворний скульптор Александра Македонського. Багатогранне втілення в скульптурі різноманітних станів людського тіла, його руху в просторі. Індивідуалізм і характерність образів. Скульптурний портрет (“Апоксиомен”, “Гермес, що відпочиває”, портрети Александра Македонського).

Елліністичний період як новий етап розвитку рабовласництва. Розпад Македонської імперії. Створення елліністичних держав (елліністичний Єгипет, царство Селевкідів, Македонія, Пергамське царство та ін.). Створення і зростання нових міст і їх культури (Александрія, Пергам, Селевкія, Антіохія, Родос). Взаємозв'язок грецької й східних культур. Розвиток космополітичних тенденцій у мистецтві. Містобудування як характерна особливість архітектури елліністичного періоду. Нові типи споруд (Фароський маяк), подальша еволюція архітектурного ордеру (Коринфський ордер).

Основні художні школи еллінізму (Пергамська, Родоська, Александрійська). Ознайомлення з основними пам'ятниками різних шкіл. ("Колос Родоський", "Ніка Самофракійська"). Втілення пафосу воєнної перемоги греків на морі, поетичність задуму, натхненна динаміка композиційного вирішення.

"Афродіта Мілоська". Гармонійне поєднання класичного ідеалу з новаторськими тенденціями композиційного вирішення (складний ракурс, пластична організація навколишнього простору).

Архітектурно-скульптурний ансамбль Пергамського Акрополя. Скульптура на теми війни з галлами ("Галл, що вмирає", "Галл, що вбиває себе і свою дружину", група авторів, III ст. до н.е.).

Завоювання Греції і країн елліністичного світу в II–I ст. до н.е. Стадодавним Римом. Криза й занепад давньогрецького мистецтва.

Велика роль і невмируща цінність гуманістичних принципів і високого художнього рівня давньогрецького мистецтва.

## Мистецтво Древнього Риму

Останній етап розвитку мистецтва античного світу і рабовласницької формації на території Західної Європи.

Хронологічні рамки і періодизація історії давньоримського мистецтва.

Мистецтво часів етрусків. Особливості архітектури: кам'яний фундамент, дерев'яний каркас, цегляне облицювання стін. Подіум. Скульптура та її особливості: поховальний характер, портретність, натяк на реалістичність. Теракота. Кераміка. "Буккеронеро". Вазопис. Ювелірна справа, зернь, філігрань. Бронзове литво. "Капітолійська вовчиця".

Вплив етрусського мистецтва на формування культури Давнього Риму.

Підкорення республіці, заснованій у Римі, всієї території стародавньої Італії (до III ст. до н.е.), країн середземноморського басейну, експансія на схід і північ – території сучасної західної Європи.

Мистецтво Римської республіки. Архітектура та її характерні особливості: утилітарність, доцільність, конструктивність (римські шляхи, мости, акведуки). Римський храм. Особливості архітектури: периптер, псевдопериптер, ротонда. Римське масове будівництво. Винайдення цементу. Форум – центральна площа Риму. Базилика.

Римський скульптурний портрет, його види: погрудний, на весь зріст. Індивідуальність моделі як образ ділової людини-громадянина. Переважання раціонального у мистецтві. "Тогатуси". Звичай зображення предків. Матеріал: бронза, мармур. Завойовницька політика, прагнення до світового панування. Стабільний характер розвитку давньоримського мистецтва, не схильного до істотних змін у ході своєї історії.

Мистецтво римської імперії.

Архітектура та її особливості: гігантоманія, помпезність. Вирішення масштабних завдань практичного характеру (містобудування, спорудження форумів, укріплень, доріг, акведуків, мостів). Нові типи архітектурних пам'ятників (амфітеатри, тріумфальні споруди). Оволодіння давньогрецьким архітектурним ордером, його теоретичне осмислення. Удосконалення будівельної техніки (бетону). Перехід до нової будівельної конструкції (арочно-купольної). Грандіозні розміри архітектурних споруд, їх довговічність.

Колізей. Пантеон. Терми. Характеристика архітектурних споруд. Архітектурний стиль з декоративним використанням давньогрецького ордеру.

Тріумфальні арки і їх призначення. Привід для їх спорудження. Відчуття художньої міри в архітектурному членуванні арки. Розповідний характер їх рельєфів.

Скульптурний портрет – найбільш розвинений вид і жанр образотворчих мистецтв стародавнього Риму. Зв'язок портретного жанру з культом мертвих (посмертною маскою). Типи композиційних вирішень у портретній скульптурі (статуя, кінна статуя, портретний бюст, портретна голова).

Одноплановість портретної характеристики.

Августовський класицизм. (Статуя Августа).

Портретні б'юсти Брута, Агріппи, Віттелія. Переважання суворої величі, майстерність пластичного модулювання.

Кінна статуя Марка Аврелія. Монументальний характер статуї, втілення ідеї величі Римської імперії. Місцезнаходження.

Скульптурний портрет періоду Антонінів. Поглиблення психологічної характеристики, передача настрою.

Зразки пізньоримського портрета. "Портретна голова Костянтина", "Портрет Догмація", IV ст. Втілення в них ідей християнства про тлінність земного існування. Підвищений інтерес до нематеріального духовного світу. Відхід від принципів античного реалізму.

Настінні розписи в будинках стародавньоримських міст Помпей і Стабії. Відкриття археологами м. Помпеї. Стилї помпейських розписів. Безпосередній зв'язок із давньогрецькою традицією в монументальному живописі.

Мозаїка "Битва Александра Македонського з перським царем Дарієм" з Помпей. Техніка античної мозаїки.

Фаюмський портрет. Джерела, розвиток, зв'язки з ранньохристиянським мистецтвом.

### Античний театр

Театр – вид мистецтва, що відображає дійсність у художньо-сценічних образах.

Походження: обряди, присвячені Діонісу та Деметрі. Поняття "трагедія". Дифірамб як першоджерело трагедії. Комедія. Організація театральних видовищ. Роль держави у діяльності театру. Театральні споруди. Оркестра, сцене, маски, котурни. Роль хору.

Давньогрецька драматургія. П'єси Есхіла, Софокла, Евріпіда, Аристофана.

Витоки давньоримського театру. Сатурналії. Свята врожаю. Сатурни. Ателлани. Драматичні твори Лівія Андроніка, Гнея Невія, Плавта, Теренція.

Комедія тогата. Мім. Пантоміма. Танець.

Особливості архітектури римського театру. Утворення опорної стіни-галереї. Поява завіси, місць для сенаторів.

Цирк як місце для гладіаторських боїв.

### Семінарське заняття.

План.

1. Мистецтво палеоліту епохи Оріньяк і Мадлен.
2. Умовність та раціоналізм епохи мезоліту.
3. Мистецтво періоду "неолітичної революції".
4. Від мумії до статуї в Давньому Єгипті.
5. Зіккурат: художній концепт, конструктивна система.
6. Еволюція конструктивної системи давньогрецького храму.
7. Особливості давньогрецької скульптури. Вазопис.
8. Реалізм та монументалізм у мистецтві Стародавнього Риму.

### РОЗДІЛ 3. МИСТЕЦТВО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

#### Мистецтво Візантії як збереження античних і східнохристиянських традицій

Хронологічні рамки історії мистецтва Візантії. Специфіка візантійського мистецтва. Візантизм. Роль християнської церкви та імператорського двору в розвитку мистецтва. Культурне будівництво. Типи храмів: базилікальний, хрестово-купольний. Ознайомлення з мистецтвом Візантії на прикладі його найбільш характерних і відомих пам'яток.

Храм Св. Софії. Цілковите відмежування від античної архітектурної традиції. Система декору. Мозаїки Равенни. Візантійський іконопис – новий вид культового станкового живопису. Концепт і традиційні схеми мальовничої декорації візантійського храму. Іконографія. Символіка кольору.

#### Мистецтво Середньовічної Європи. Романське мистецтво (XI–XII ст.)

Передроманський період. Мистецтво франків, його особливості: орнаментальність, зооморфність, демонічність. Архітектура. Базилика та оздоблення її інтер'єру: орнаментальність, тератологічність. Мистецтво періоду Каролінгів. Архітектура. Книжкова мініатюра.

Період зрілого феодалізму в західній Європі. Зміцнення влади феодалів і духовенства. Провідна роль християнської церкви в суспільному й культурному житті, релігійного начала у світогляді. Підкорення мистецтва релігійному культу. Торжество спіритуалізму в умовному художньому стилі. Створення стилістично цілісного синтезу мистецтв під егідою архітектури, що набув дальшого розвитку в готичний період.

Провідна роль архітектури, переважання в ній давньоримських традицій (“романський” стиль). Основні типи романської архітектури – світські й культові споруди фортечного характеру: феодальні замки, церкви і монастирі-абатства. Особливості ароного перекриття, чергування опорних стовпів.

Ускладнення базилікальної конструкції. Християнська символіка культової архітектури – хрестові в плані споруди. Специфіка символіки католицького християнства (латинський хрест із подовженою ручкою).

Переважаючий розвиток скульптури в синтезі з культовою архітектурою (художня традиція католицького християнства). Розвиток рельєфних скульптурних композицій. Скульптурне оформлення порталів романських церков і соборів.

Наявність в романському мистецтві народних тенденцій, почуття гумору й настрою ересі, поширених на півдні Франції. Розквіт декоративно-прикладного мистецтва в романський період, підкорення його вимогам релігійного культу. Розвиток ілюстративної мініатюри.

#### Готичне мистецтво Середньовічної Європи (XIII–XIV ст.)

Особливості соціально-економічного й політичного розвитку західної Європи в період пізнього Середньовіччя. Зростання міст-комун, їх боротьба за самоуправління (“Магдебурзьке право”). Розвиток ремесла і торгівлі. Поповнення міст вільною робочою силою за рахунок феодально залежних втікачів-селян. Посилення світських тенденцій світогляду, вчень, опозиційних клерикальним. Заснування шкіл і університетів. Боротьба церкви проти вільнодумства. Поява інквізиції.

Розвиток світської літератури і поезії. Посилення реалістичних тенденцій у мистецтві.

Архітектура. Інтенсивний розвиток міського будівництва. Спорудження міських ансамблів, типових адміністративних споруд. Планування міст (ратуші з дозорною баштою, біржі, митниці, суди, ринки, склади, купецькі гільдії). Продовження будівництва феодальних замків.

Міські (готичні) собори – основні архітектурні пам'ятники центра міста (XIII–XIV ст.). Грандіозні розміри, висота соборів (архітектурна доміканта міста). Тривалий період їх будівництва. Культурне і світське призначення соборів. Новаторський характер будівельної конструкції готичного собору (каркасна). Нервюрне склепіння, система розпору (аркбутани). Полегшені стіни з великими вікнами. Заміна монументального живопису вітражем, що створював ефект дивовижного освітлення собору (“божественне світло”).

Головні готичні собори Франції: Собор Паризької Богоматері, Реймський собор (класична готика), Шартрський, Ам'єнський, Руанський; Німеччини: Страсбурзький, Фрейбурзький, Наумбурзький, Кельнський (пізня, “полум'яніюча” готика). Незначна роль монастирського будівництва. Подальший розвиток синтезу мистецтв, звернених до духовного світу людини. Необхідність усвідомлення неминущої цінності цього досвіду для сучасності.

Скульптура. Розвиток скульптури в синтезі з архітектурою готичного собору. Особлива увага до скульптурного оздоблення фасадів. Іконографічний характер загального композиційного задуму. Включення символіки, але Нового часу.

Середньовічний театр. Народні джерела середньовічного театру. Вуличні жонглери. Літургійна драма. Містерія, мораліте, міраклє. Зародження комічного театру алегорії, світських мотивів (“кам’яна книга віку”).

Розвиток декоративно-прикладного мистецтва і книжкової мініатюри. Історична роль готичного мистецтва як перехідного етапу до світської культури.

### Мистецтво Східного та Західноєвропейського Середньовіччя

1. Християнство – основа візантійського мистецтва, його образна концепція та особливості.
2. Іконографія храмових розписів. Мозаїки Равенни.
3. Каролінгський ренесанс.
4. Характерні риси романського стилю. Архітектура, живопис, скульптура.
5. Готичний стиль та лицарський світ.
6. Середньовічний театр.

## РОЗДІЛ 4. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ

Своєрідність доби Відродження як перехідний історичний етап від феодальної до капіталістичної формації в деяких країнах західної Європи. Револьюційний характер перетворень (особливо Італії) у всіх сферах суспільного життя. Походження поняття “Відродження”. Заперечення середньовічної духовної диктатури церкви. Розвиток матеріалістичного світогляду, природничих і точних наук. Утвердження світського начала в мистецтві, реалістичного бачення світу. Своєрідність реалізму епохи, збереження релігійної тематики в мистецтві. Роль і значення образотворчих мистецтв.

Обмеження теми короткого курсу матеріалом мистецтва Італійського Відродження – найбільш характерного для даного періоду.

**Хронологічні рамки (кінець XIII – перша третина XVI ст.) і періодизація:**

Проторенесанс (дученто, кінець XIII – початок XIV ст.);

період готичної реакції (треченто, середина і друга половина XIV ст.);

Раннє Відродження (кватроченто, XV ст.);

Високе Відродження (чінквіченто, кінець XV – перша третина XVI ст.).

Поняття “Пізнє Відродження” для визначення особливостей суспільного і художнього розвитку Італії в XVI ст.

### Проторенесанс та Ранній Ренесанс

Причини раннього економічного піднесення італійських міст. Заперечення середньовічних і звернення до античних художніх традицій (звідси поняття “Відродження”).

Формування окремих художніх шкіл, пов’язаних із специфікою розрізнених італійських міст. Провідна роль Флоренції.

Короткі відомості про мистецтво Проторенесансу на прикладі творчості найвизначнішого художника цього періоду Джотто ді Бондоне. Ознайомлення з окремими фресками художника в каплиці дель Арена в Падуї.

Середньовічний принцип розповідного характеру фресок. Новаторство реалістичного трактування сюжетів і живописних образотворчих засобів. Особливий інтерес до пластичного модулювання людських фігур, психологізму характеристик окремих образів і ситуацій. Визна-



чення Джотто як “батька реалізму в європейському мистецтві Нового часу”, а його часу як “епохи Данте і Джотто”.

Умовність поняття “реалізм” і його еволюція в ході історії мистецтва. Універсальні, основні риси реалізму.

Мистецтво раннього Відродження (кватроченто, XV ст.).

Активізація суспільного і художнього життя Флоренції, її ремісничо-торговельного прошарку. Втілення життєстверджуючого начала, світського світовідчуття в мистецтві. Результативні пошуки реалістичних засобів художнього вираження. Вивчення анатомії, розробка лінійної перспективи. Короткі відомості про архітектурну творчість Брунеллескі у Флоренції.

Інтенсивний розвиток скульптури. Донателло (Донатто ді Нікколо ді Бетто Барді) – скульптор, глава флорентійської художньої школи раннього Відродження. Демократичний характер його творчості. Новаторські принципи художніх рішень.

Аналіз найвизначніших творів (“Святий Георгій”, “Давид”, статуї пророків для кампаніли Флорентійського собору, скульптурний рельєф “Благовіщення”, кінна статуя Гаттамелати в Падуї). Вплив творчості Донателло на скульпторів Високого Відродження.

Мазаччо (Томазо ді Сімонє Гвіді) – засновник нових, реалістичних досягнень у живописі. Фрески Мазаччо в каплиці Бранкаччі церкви Санта Марія дель Карміне у Флоренції (“Вигнання з раю”, “Чудо з податтю”). Значення творчості Мазаччо для живопису Високого Відродження.

Перелік імен і показ найбільш відомих творів інших майстрів живопису раннього Відродження різних художніх шкіл.

Неповторна, індивідуальна своєрідність творчості Сандро Боттічеллі. Співзвучність нервової напруженості індивідуального художнього стилю Боттічеллі з першими симптомами кризи суспільних і естетичних ідеалів Відродження, що виявились у Флоренції наприкінці XV ст. Причетність художника до гедоністичної “Медичейської культури” Флоренції того часу. Вплив Савонаролі. Аналіз найвизначніших творів Боттічеллі.

### **Мистецтво Високого Відродження (кінець XV – поч. XVI ст.)**

Складність розвитку італійських міст та їх культури в цей період. Високий розквіт мистецтва в умовах наступу реакції. Зростаюче зна-

чення Риму і Ватикану в політичному й художньому житті Італії. Провідна роль римської художньої школи. Високий гуманістичний, громадянський зміст мистецтва в умовах небезпеки окупації італійських міст зміцнілими централізованими сусідніми північними державами (Францією, Німеччиною). Прагнення Ватикану об’єднати Італію під егідою католицької церкви. Яскравий, але короткочасний розквіт мистецтва. Формування стилю Високого Відродження. Прагнення до художнього синтезу, замість аналітичного характеру мистецтва раннього Відродження.

Архітектура. Початок будівництва собору Св. Петра в Римі – головного католицького храму християнського світу. Участь у будівництві кількох поколінь відомих архітекторів (Браманте, Перуцці, Сангалло Молодший, Мікеланджело, Джакомо делла Порта та ін.). Основоположна участь Браманте. Досконале втілення високих досягнень образотворчих мистецтв Високого Відродження у творчості великих майстрів епохи.

Леонардо да Вінчі – багатогранно обдарована, універсальна особистість свого часу (художник-учений). Періоди життя і творчості. Переважання живопису у творчій спадщині. Глибокий психологізм образів і ситуацій, геометрична чіткість композиційних вирішень, тонкість колориту, майстерна передача світло-повітряного середовища (“сфумато”). Обмежена кількість створених картин як наслідок універсальних інтересів художника в галузі мистецтва і наукової діяльності. Проблема широта незавершеної наукової спадщини (“Атлантичний кодекс”).

Класична ясність, чіткість і завершеність композиційних вирішень Рафаеля Санті. Створення на основі синтезу життєвих вражень ідеально прекрасного образу людини, особливо жінки. Періодизація життя і творчості. Найвизначніші твори. Творчість у галузі архітектури.

Особливе значення стильових особливостей творчості Рафаеля в історичні періоди розвитку класицизму в мистецтві.

Багатогранне обдарування творчої особистості Мікеланджело Буонаротті. Провідна роль скульптури. Демократичні принципи творчості, громадянський характер світогляду переконаного патріота Флорентійської республіки, глибока повага до особистості титанічного масштабу.

Основні роботи в галузі скульптури та монументального живопису. Титанічний характер створених образів.

Короткі відомості про творчість Мікеланджело-архітектора.

## Пізній Ренесанс у Венеції

Венеція – розвинута торгівельна республіка. Запізнілий розвиток культури Відродження порівняно з іншими італійськими містами. Переважаючий розвиток живопису, його світський, життєстверджуючий характер. Особливості венеціанської школи: пальма першості кольору, фарбам, увага пейзажу, життєстверджуючий характер. Історична роль і значення творчості великих венеціанців для розвитку мистецтва наступних епох.

Неповторно поетичний характер живопису Джорджоне. Тонке відчуття природи у взаємозв'язку з людиною.

Тиціан Вечелліо – визначний живописець венеціанської школи. Своєрідність стилю Тиціана. Новаторські особливості тонкої живописної техніки, витончений колорит. Поглиблення психологізму, драматичної напруженості творів останнього періоду.

Вплив венеціанської художньої школи на розвиток живопису в наступні періоди.

## Північний Ренесанс

Характерні риси мистецтва Відродження в країнах північної по відношенню до Італії Європи (Нідерланди, Німеччина, Франція), хронологічні рамки. Орієнтація ренесансних, світських тенденцій на живі традиції готичного мистецтва. Переважання живопису. Збереження середньовічної символіки й умовності художньо-образних вирішень у мистецтві. Переважання емпіричних прийомів над теоретичними системами.

Нідерланди. XV ст. Географічний і політичний зміст поняття “Нідерланди” в історичному аспекті. Активний процес розвитку і економічного розквіту нідерландських міст у період пізнього Середньовіччя. Провідна роль Нідерландів у розвитку живопису північного Відродження. Вівтарний образ-складень – найбільш характерний твір живопису цього часу. Близькість до природи видовищних мистецтв.

Творчість художників братів ван Ейків. “Гентський вівтар” – спільний твір братів ван Ейків, один із шедеврів світового живопису. Структура вівтаря, його розміри, тематичний задум і живописне вирішення. Новаторська своєрідність композиційних вирішень сюжетних картин і портретів ван Ейка. Середньовічна символіка деталей. Висока майстерність колориту в новій, олійній техніці живопису.

Ієронім Босх – засновник асоціативного художнього мислення і образності в мистецтві Новітнього часу. Самобутня складність художньо-образних вирішень, химерне поєднання алегорії, фантастики і реальності. Вираження саркастичного ставлення до життєво-конкретної проблематики людини, її філософського узагальнення. Основні твори.

XVI ст. Розвиток капіталістичних відносин у Нідерландах, посилення їх ролі у світовій торгівлі. Визрівання революційної ситуації в сфері соціальних відносин. Розвиток гуманізму в науці й літературі. Розквіт книгодруку. Вплив мистецтва італійського Відродження при збереженні національних художніх традицій. Зародження в живопису світського жанру пейзажу, подальший розвиток портрета й побутового живопису.

Пітер Брейгель Старший (“Мужицький”). Гротесковий, фольклорний характер образів. Втілення драматизму настроїв передреволюційного періоду. Цикл картин пейзажного жанру. Картина “Сліпі” – своєрідний підсумок художнього осмислення драматичної ситуації передреволюційного періоду.

Значення мистецтва нідерландського Відродження для формування і розквіту національних фламандської й голландської художніх шкіл живопису XVII ст.

Німеччина (XV–XVI ст.). Економічна відсталість феодально роздробленої Німеччини XV ст., активний розвиток міст – центрів культурного життя. Більш пізніше, ніж у Нідерландах, становлення ренесансних тенденцій в мистецтві.

Збереження середньовічних традицій в німецькому живописі у XV ст. Подальший, стимульований книгодрукуванням, розвиток гравюри на дереві та міді. Пожвавлення соціально-економічних процесів і зростання визвольного антифеодального руху. Реформація. Розквіт образотворчих мистецтв.

Багатогранність творчих інтересів Альбрехта Дюрера. Найбільш визначні твори в галузі графіки і живопису. Місце, роль і значення творчості Дюрера в культурі епохи Відродження.

Згасання активності німецької художньої школи Відродження після поразки національно-визвольного руху в Німеччині.

## Театр доби Відродження

Італійський театр, його особливості: народність, карнавальна основа. Фарс. Тематика п'єс. Ренесансний конфлікт. Карнавальна маска. Н. Макіавеллі: “Мандрагора”. Комедія дель-арте.

Іспанський театр. Особливості: пролог від Лоа (хвала) до фарсу. Основна дія, інтермедія-баїле, ігри з блазнем. Драматургія. П'єси Лопе де Вега "Овече джерело", "Собака на сні".

Англійський театр. Драматургія У. Шекспіра. Театр "Глобус". Проблематика п'єс. Історичні хроніки. Пролог як панорама національного життя, засудження деспотії та феодального свавілля.

Комедія. Особливості: пролог-інтродукція, карнавальність.

Трагедії "Гамлет", "Ромео і Джульєтта". Криза англійського театру.

### Титани епохи Відродження

#### Семінарське заняття.

План.

1. Художні новації Раннього Ренесансу.
2. Досягнення вершин. Творчість Леонардо да Вінчі: початок Високого Ренесансу.
3. Творчість Мікеланджело – живописця, скульптора, архітектора.
4. Творчість Тиціана.
5. Ренесансова палітра Європи. Специфіка Північного Ренесансу.

## РОЗДІЛ 5. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКЕ МИСТЕЦТВО XVII–XVIII СТ. ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

(Теми сформульовані відповідно до розміщення і переміщення центрів художньої культури в ході історичного розвитку).

Складність соціально-політичного стану в Європі XVII–XVIII ст. Розвиток капіталізму. Промисловий переворот.

Ранні буржуазні революції (Англія, Голландія) і зміцнення абсолютистських монархічних режимів (Франція). Нові буржуазні тенденції в галузі релігії (реформація) і войовничий наступ католицької церкви, що відстоювала свої позиції (контрреформація).

Основні центри інтенсивного розвитку образотворчих мистецтв: Італія, Іспанія, Фландрія, Голландія, Франція.

Відображення в мистецтві складної ідеологічної та релігійної боротьби. Художні стилі епохи (бароко, класицизм), їх характеристика й місце в художньому житті, виділення світських жанрів. Особливості й конкретне розуміння поняття "реалізм" у XVII ст. Переважаючий розвиток образотворчих мистецтв, особливо живопису.

### Мистецтво Італії XVII ст.

Складність політичного та економічного стану Італії як відсталого країни. Реакційна роль папства і ордену єзуїтів, провідна роль Риму і Ватикану в художньому житті країни.

Кризова ситуація в мистецтві Італії в кінці XVI ст. Поєднання тенденцій пізнього Відродження і маньєризму. Болонська Академія братів Караччі. Художні принципи Академії, напрям її діяльності.

Формування в Італії в XVII ст. нового художнього стилю – бароко. Його місце і роль в політичному, ідеологічному і художньому житті Італії та інших країн західної Європи. Провідна роль архітектури. Характеристика формальних ознак стилю бароко (динаміка, емоційна напруженість образних вирішень). Релігійна спрямованість італійського бароко. Церковне й палацове будівництво. Міські ансамблі, замські вілли.

Джованні Лоренцо Берніні – видатний представник бароко в архітектурі й скульптурі. Архітектурно-скульптурне оформлення майдану перед собором Святого Петра в Римі.

Мікеланджело Мерізі да Караваджіо – видатний живописець-новатор, глава реалістичного напрямку в живописі Італії. Демократизм його

творчості, побутовий характер трактування релігійних сюжетів, нарочито грубі типи. Звернення до світських жанрів (побутовий жанр, натюрморт). Формальні, “караваджівські” прийоми живопису. Основні твори. Драматичне звучання картин останнього періоду.

Значення творчості Караваджіо для розвитку реалістичного живопису в країнах західної Європи першої половини XVII ст. (“Караваджизм”).

Втрата Італією з кінця XVII ст. провідної ролі в розвитку західно-європейського мистецтва.

## Національні художні школи XVII ст.

### Іспанія. Фландрія

Реалістична школа іспанського живопису першої половини XVII ст.

Особливості історичного розвитку Іспанії в XVII ст. Економічна відсталість країни. Реакційний характер іспанського абсолютизму і католицької церкви. Невідповідність цим умовам розквіту прогресивної культури (“Золотий вік іспанського живопису”). Значення багатовікової національно-визвольної боротьби іспанського народу проти мавританського панування („реконкіста”) у формуванні демократичного характеру іспанської культури. Естетична привабливість іспанського соціального типу – “ідалго”.

Яскрава національна самобутність іспанського живопису реалістичного напрямку. Найбільш визначні її представники (Хосе Рибера, Франциско Сурбаран, Дієго Веласкес).

Самобутність творчої манери Ель Греко – засновника іспанського живопису. Драматизм образів, нехтування законами реальності. Особливості композиційної побудови творів.

Ознайомлення лише з окремими, найбільш характерними творами Хосе Рибери Франциско Сурбарана. Реалістичне трактування умовних релігійних сюжетів, гостра характерність типу.

Більш повне висвітлення творчості найвизначнішого представника школи – Дієго Веласкеса – представника реалістичного напрямку. Періодизація життя і творчості. Побутово-народний жанр “бодегонес”. Яскравий народний типаж. Вплив “караваджівських” живописних прийомів. Мадридський період творчості. Положення придворного художника іспанського короля Філіпа IV. Картина “Вакх”.

Вплив П. П. Рубенса. Реалістичне трактування міфологічних та історичних сюжетів. Глибокий реалізм і психологізм портретів. Висока живописна майстерність і реалістичні досягнення картин останнього періоду. Історичне значення творчості Веласкеса.

Фламандський живопис (XVII ст.) Історичні наслідки буржуазної революції в Нідерландах кінця XVI ст. (створення двох самостійних держав – Фландрії із збереженням протекторату іспанської монархії й Голландії – незалежної буржуазної республіки). Різні шляхи розвитку фламандської та голландської художніх шкіл з переважаючим розвитком живопису. Своєрідність активної ролі феодально-католицької реакції в суспільному й художньому житті Фландрії при збереженні демократичних традицій нідерландської революції. Відчутне виявлення реалістичних тенденцій і світського начала як характерна риса “фламандського” бароко.

Пітер Пауль Рубенс – глава фламандської школи живопису. Всебічна освіченість, широта життєвих інтересів, дипломатична діяльність.

Ранній, італійський період творчості – досягнення надбань класичного італійського і античного мистецтва. Тематична і жанрова різноманітність творчості з переважанням міфологічної тематики.

Творчість Рубенса як найбільш яскраве виявлення Фламандського бароко. Відчутний вплив Рубенса на живопис XVII ст. і наступних епох.

Стисле, тематичне ознайомлення з творчістю інших представників фламандської школи живопису.

Атоніс ван Дейк – засновник аристократичного типу портрета в європейському живописі, їх психологізм. Вплив творчості ван Дейка на розвиток портретного жанру в європейському, і зокрема, англійському живописі наступних епох.

Франс Снейдерс – визначний майстер натюрморту. Своєрідність його натюрмортів.

## Диференціація жанрів у голландському мистецтві XVII ст.

### Гуманізм і психологічна глибина образів у творчості Рембрандта

Утвердження ранніх капіталістичних відносин у Голландії XVII ст. Інтенсивний розвиток банківської справи й торгівлі. Колоніальна експансія. Своєрідність природних умов та їх роль у формуванні характе-

ру голландця. Роль і значення для розвитку мистецтва протестантської релігії, що утвердилась в Голландії.

Особливе захоплення живописом. Спеціалізація художників в окремих жанрах і навіть тематичних аспектах. “Малі голландці”. Обмеженість голландського живопису буржуазними ідеалами.

Новаторські, реалістичні досягнення пейзажного живопису. Своєрідність композиційних вирішень, зумовлена специфікою ландшафту країни. Передача вологої атмосфери. Населеність пейзажів.

Натюрморт. Підвищений інтерес до предметного середовища проживання людини. Живописна передача фактури предметів, її взаємодії із світло-повітряним середовищем. Посилення декоративного начала в натюрморті другої половини XVII ст. як ознака поступового відходу від життєвої невимушеності першої половини століття.

Побутовий жанр. Реалістично розповідне відтворення сцен повсякденного життя. Пізнавальне, загальноосвітнє значення картин побутового жанру. Тематична орієнтація художника на знайоме середовище і життєву проблематику (Адріан ван Остаде, Ян Стен, Габріель Метсю, Пітер де Хорх та ін.).

Ян Вермеер Делфтський – майстер побутового жанру. Інтригуюча безпосередність творчих задумів. Висока живописна майстерність.

Франс Хальс – визначний художник голландської школи в жанрі портрета, переважно групового. Неповторна своєрідність створених ним портретів. Етюдний характер живописної техніки (“Портрет чоловіка з рукавичкою”, “Мулат, що сміється”). Невимушений стиль групового портрета.

Рембрандт Харменс ван Рейн – один з найвидатніших художників в історії світового мистецтва, вершина в розвитку голландського живопису. Подолання буржуазної обмеженості світосприйняття. Конфлікт з буржуазним середовищем. Багатогранність творчості. Періодизація життя й творчості. Місце, роль і значення творчості Рембрандта в історії світового мистецтва.

### Різноманітність художніх стилів другої половини XVII–XVIII століття у Франції

Соціально-економічне й політичне положення Франції в XVII ст. Боротьба за національне об’єднання, створення міцної, централізованої держави. Зміцнення абсолютної монархії. Класові передумови утворен-

ня абсолютистських монархічних режимів (рівновага класових сил). Піднесення економіки, загострення класової боротьби, народні рухи.

Формування національної культури. Розвиток філософської думки

Наявність двох тенденцій розвитку французького мистецтва першої половини XVII ст. – придворно-аристократичний напрям з переважанням стилю бароко.

Реалістичні течії.

Класицизм у французькій літературі й мистецтві першої половини XVII ст., його прогресивний характер. Естетичні принципи і теоретичне обґрунтування класицизму, його історична еволюція.

Нікола Пуссен – основоположник класицизму в образотворчому мистецтві. Опозиційність його творчості офіційному придворному мистецтву. Життя художника за межами Франції, в Римі. Пошуки вищої гармонії світу й людини. Утвердження виховної ролі мистецтва. Драматична напруженість картин останнього періоду творчості. Історичне значення творчості Пуссена.

Розквіт абсолютної монархії у Франції в другій половині XVII ст. Піднесення економічної й політичної могутності французької держави.

Тривалий період правління Людовика XIV – кульмінація французького абсолютизму (“Держава – це я”). Королівський двір – центр художнього життя. Збільшення ролі та значення придворного напрямку в мистецтві. Заснування Академії живопису і скульптури, її подальше перетворення відповідно до вимог абсолютизму. Створення Академії архітектури. Формування стилю Людовика XIV (синтез класицизму й бароко). Культ “короля-Сонця” в житті й мистецтві. Особливий розквіт архітектури.

Версальський архітектурно-парковий ансамбль – основний художній пам’ятник епохи абсолютизму. Синтез мистецтв. Спільна творчість видатних майстрів різних видів і галузей мистецтв. Залучення провідних майстрів інших країн. Створення у Версалі взірця регулярного, класицистичного французького парку й типу палацової споруди. Особливості архітектури палацу. Поєднання класицизму і бароко у вирішенні паркового фасаду палацу.

Переміщення у Францію центру художнього життя західної Європи.

Останній етап кризового розвитку феодальної формації, що завершився її загибеллю в ході революції в кінці століття. Поняття “Епоха Просвітництва”. Діяльність блискучої плеяди французьких просвітителів.

Переміщення центру художнього життя з Версалю в Париж.

Формування художнього стилю рококо в період Регентства й правління Людовика XV, відбиття в ньому кризового характеру епохи. Заміна пишної урочистості бароко легкою витонченістю рококо. Основні явища й напрями французького мистецтва XVIII ст.

Своєрідна творчість Ватто, що передбачила шляхи дальшого розвитку французького мистецтва XVIII ст.

Мистецтво рококо. Формування стилю, його характерні риси. Утвердження в стилі рококо камерного, декоративного начала. Критика мистецтва рококо ідеологами Просвітництва за втілення деградувальної моралі аристократичних, придворних кіл. Збереження майстерності в галузі художньої форми. Творчість живописців Ф. Буше, Ж. О. Фрагонара.

Активізація реалістичного напрямку у французькому мистецтві середини і другої половини XVIII ст. як ознака наступальної ідеології третього стану. Переміщення реалістичних тенденцій з периферії в Париж.

Ж. В. Шарден – представник реалістичного напрямку в живописі. Демократизм його творчості.

Револьюційний класицизм у творчості Жана Луї Давида – основоположника револьюційного класицизму. Естетичні принципи револьюційного класицизму в мистецтві Франції кінця XVIII ст., його безпосередній зв'язок з ідеалами назріваючої револьюції. Всебічна участь Давида у Великій французькій буржуазній револьюції. Художня пропаганда ідей револьюції з допомогою тенденційно трактованих класичних сюжетів. Безпосереднє втілення подій револьюції і образів її учасників

### Театр і балет XVII століття

Загальна характеристика театального мистецтва. Драма класицизму. Облагороджена природа – основний естетичний принцип. Поява нового героя – людини обов'язку, волі, моральних принципів. Трагедія – зразок високого мистецтва. Особливості драматургії: закон “триєдності” (часу, місця, дії). Цілісність композиції, одноманітність характеристик героїв.

Драматургія П. Корнеля, Расіна, Мольєра. “Тартюф”, “Міщанин-шляхтич”.

Д. Дідро – реформатор французького театру. Театр як вихователь і політична трибуна. Критика кастової замкнутості. Протест проти класичних канонів. Проблема типових характерів. Погляди на акторську майстерність.

### Мистецтво епохи Просвітництва

#### Семінарське заняття.

План.

1. Характерні особливості образотворчого мистецтва держав Західної Європи XVII століття.
2. Особливості європейської архітектури стилю бароко.
3. Особливості та тематика живопису XVII століття.
4. Архітектура Західної Європи XVII століття.
5. Класицизм епохи абсолютних монархій та просвітительського класицизму.

## РОЗДІЛ 6. МИСТЕЦТВО ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯ

### Загальна характеристика художніх стилів мистецтва ХІХ століття

ХІХ ст. – час історичного рубежу в історії країн Європи. Обумовленість цього рубежу результатами Великої французької буржуазної революції кінця ХVІІІ ст. Особлива роль і значення Франції в історії європейських країн ХІХ ст. Відбиття гостроти суспільних відносин у мистецтві в поєднанні й зміні художніх напрямів: академічний класицизм, романтизм, різні етапи й тенденції розвитку реалізму (реалістична школа пейзажного живопису, метод критичного реалізму, художній напрям “імпресіонізм”). Зародження декадентських художніх напрямків (дадаїзм, романтизм, символізм).

Академічний класицизм. Короткі відомості про стиль імперії (“ампір”) в архітектурі. Культ Наполеона. Переродження класицизму в сухий академізм.

Суперечливий характер творчості Ж. Д. Енгра – головного представника класицизму у французькому мистецтві ХІХ ст. Поєднання в його творчості рис академізму, наслідування класиків (історичні й міфологічні композиції, прагнення стати “Рафаелем ХІХ ст”), реалістичних і романтичних тенденцій (портрети, окремі сюжетні композиції). Висока майстерність Енгра в галузі художньої форми, зокрема в галузі малюнка.

Романтизм. Ідейне, соціальне коріння романтизму. Неоднорідність романтизму. Естетичні принципи прогресивного романтизму, пошук піднесеного ідеалу. Орієнтація на відповідні літературні джерела, інтерес до національної історії. Емоційний характер художнього вираження.

Теодор Жеріко – основоположник романтизму у французькому мистецтві. Прогресивні принципи творчості.

Ежен Делакруа – глава романтичної школи у французькому мистецтві, продовжувач творчого кредо Жеріко. Багатогранність творчості. Велика творча спадщина. Яскравий, натхненний художній образ революції, створений на основі реальних подій. Спад революційних імпульсів у творчості Делакруа в наступні, реакційні періоди французької історії. Пошуки художником естетичних ідеалів в екзотиці Сходу, подіях історії, класичній літературі. Портретний жанр у творчості Делакруа. Естетичні принципи. Високі досягнення емоційно виразного колориту. Вплив романтичних тенденцій на мистецтво наступних періодів.

Реалістичні напрями й тенденції. Неоднорідність реалізму у французькому мистецтві ХІХ ст., різні тенденції його виявлення, зумовлені конкретно-історичними умовами розвитку мистецтва.

“Барбізонська школа” реалістичного пейзажу, її новаторські художні принципи. Походження поняття. Зв’язок з традицією англійського пейзажного живопису початку ХІХ ст. (Дж. Констебля). Хронологічні рамки активного розвитку Барбізонської школи. Основні представники школи. Ознайомлення з їх основними творами.

Своєрідність творчості Коро. Його новаторські досягнення в живописній передачі мінливого світло-повітряного середовища, що випередила творчість імпресіоністів.

Жан Франсуа Мілле – видатний живописець і графік, представник побутового селянського жанру. Яскраво виявлений демократизм і критичні тенденції творчості. Висока живописна майстерність розкриття духовного світу сільського трудівника, його органічного зв’язку з природою.

Критичні тенденції й демократичний характер реалізму у французькому мистецтві середини і другої половини ХІХ ст.

Розвиток творчого методу критичного підходу до реакційної сутності буржуазної дійсності в умовах загострення соціальних суперечностей. Піднесення революційного руху, політичної активності робітничого класу. Боротьба художників-реалістів з офіційним (“салонним”) мистецтвом.

Оноре Дом’є – яскравий представник критичного реалізму. Переважне звернення до мобільної графіки (літографії). Розвиток жанру політичної сатири. Висока майстерність гротеску. Послідовна й переконана антибуржуазна спрямованість творчості.

Гюстав Курбе – глава напряму критичного реалізму. Звернення до тем повсякденної дійсності. Новаторський характер пейзажних мотивів.

Активна боротьба з офіційним “салонним” мистецтвом. Розробка теоретичних принципів реалістичного мистецтва, ототожнення реалізму з демократизмом. Вплив творчості Курбе на художників кінця ХІХ ст.

### Романтичний балет, музика і театр Західної Європи ХІХ століття

#### *Самостійна робота.*

Тематика, засоби виразності. Нова хореографічна лексика. Танець М. Тальоні. Балет Ф. Адана “Жизель”.

Принцип романтичної драматургії. Театр В. Гюго.  
Музика в драмі та опері. Порівняльна характеристика драми О. Дюма  
“Дама з камеліями” та опери Д. Верді “Травіата”.

### Імпресіонізм та постімпресіонізм в західноєвропейському образотворчому мистецтві

Оцінка імпресіонізму як характерного явища мистецтва останньої чверті XIX ст. Історичні умови виникнення напрямку. Походження поняття “імпресіонізм”. Зародження напрямку та історія його розвитку. Хронологічні рамки. Характерні риси творчого методу імпресіонізму. Розвиток пленеру. Головні представники імпресіонізму періоду його активного розвитку (К. Моне, К. Піссарро, А. Сіслей в пейзажному живописі, О. Ренуар і Е. Дега – в портретному і побутовому жанрі. Своєрідне місце в імпресіонізмі Е. Дега. Характерні риси постімпресіонізму. Пошуки нових можливостей художньої виразності. Самодостатня роль технічних прийомів. Творчість Сезанна, Ван Гога, Гогена. Новаторська самобутність творчості кожного з них. Прагнення до більш глибокого осягнення (порівняно з імпресіонізмом) реальності, синтезу життєвих вражень. Ознайомлення з найбільш характерними творами кожного з постімпресіоністів з акцентом на творчість Ван Гога. Своєрідність творчості Тулуз-Лотрека, його інтерес до видовищних видів мистецтва (театральні афіші).

Вплив новаторських тенденцій імпресіонізму на мистецтво кінця XIX і XX ст.

Пошуки нових, ефективніших засобів пластичної художньої виразності у творчості видатного скульптора Новітнього часу О. Родена – основоположника скульптурної школи XX ст. Масштабність і глибина художнього осмислення світу й людини.

### Західноєвропейський авангард

Характеристика епохи. Загострення класових суперечностей. Утворення монополій. Криза особистості в суспільстві. Реакція на ці процеси філософської думки. Посилення декадентських тенденцій у мистецтві. Символізм. Виявлення в символізмі специфіки часу. Його вплив на творчість багатьох художників.

Виділення в зарубіжному мистецтві XX ст. двох основних тенденцій:

- а) модерністські напрями з переважанням тенденцій художнього декадансу, кризи мистецтва, руйнування природи образотворчих мистецтв, розриву з художніми традиціями;
- б) прогресивні тенденції розвитку мистецтва, що поєднували проблематику часу з новаторством художньо-образних вирішень, збереження природи образотворчих мистецтв і зв'язку з художніми цілями.

Методична умовність подібного принципу. Виділення в кожній з визначених тенденцій різних напрямів і явищ, неповторних творчих особистостей.

Модерністські напрями зарубіжного мистецтва XX ст.

Втрата модерністським мистецтвом XX ст. національного характеру. Космополітична уніфікація формальних прийомів. Особлива активізація у мистецтві початку XX ст. формалістичних спроб і пошуків. Часта зміна і короткочасний характер створюваних течій і напрямів, що випереджались проголошенням маніфестів і програм. Суперечлива складність творчості, різноманітність стильових манер і формальних прийомів окремих майстрів.

Фовізм. Проголошення безмежного суб'єктивізму творчості, свободи інстинкту, звільненого від контролю розуму.

Неприборкана стихія, динаміка кольорових плям, деформованих фігур і предметів. Реакція на розсудливу упорядкованість пуантилізму. Еволюція творчості фовістів під впливом експресіонізму. Основні представники.

Кубізм. Наукоподібність теоретичних обґрунтувань, подолання об'єктивного візуального принципу сприйняття світу, суб'єктивна спроба проникнення у внутрішню структуру предметного світу, передача його третього виміру. Основні представники.

Футуризм. Войовничий, анархічний характер маніфесту. Категоричне заперечення всіх норм і традицій. Фетишизація динаміки “хмарочосно-машино-автомобільного світу”. Руйнування предметного світу як спроба передачі четвертого виміру предметного світу – часу.

Абстракціонізм. Стійкий напрям у мистецтві XX ст. Художньо-естетична платформа як наслідок попередніх формалістичних тенденцій, руйнування художнього образу в мистецтві, його природа. Безформна й геометрична абстракція. Теорія В. Кандинського “Про духовне в мистецтві”.



Строката різновидність абстракцій: (“ліричний”, “геометричний”, “ієрогліфічний” абстракціонізм). Виникнення різних національних шкіл і напрямів абстрактного мистецтва.

Супрематизм – (“вищий”) – виник у Росії в 1910 р. “Чорний квадрат” К. Малевича.

Дадаїзм. Своєрідне поєднання методів попередніх формалістичних напрямів. Примітивізація, символіка, наслідування наївної дитячої творчості, колаж, абсурдні вироби. Зародження тенденцій “постмодернізму”, “антимистецтва”.

Експресіонізм. Зв’язок з конкретною історичною ситуацією в Німеччині першої половини ХХ ст. Різноманітність творчих індивідуальностей, об’єднаних у цьому напрямі. Акцент на негативних емоціях страждання, пригніченого стану, болю людини. Доречність поняття “психологічний декаданс”. Багатогранність світоглядних принципів та емоційних нюансів у творчості художників-експресіоністів.

Пабло Пікассо – самостійна й незалежна творча особистість, основоположник майже всіх модерністських напрямів і течій у мистецтві ХХ ст. Особливості експресіоністичних образів “блакитного” періоду. Руйнування візуального образу у відбитті патологічних явищ. Звернення до умовної, знакової системи при втіленні трагічних подій. Своєрідність естетичних принципів.

Сюрреалізм. Новаторський характер художнього мислення і художньої образності, принцип “вільних асоціацій”. Зв’язок з теорією “психоаналізу” З. Фрейда. Роль підсвідомого. Ірреальне поєднання в художньому образі реальних фігур і предметів.

Сальвадор Далі – яскравий представник сюрреалізму. Безмежні можливості фантазії й творчої уяви. Широкий діапазон вражаючих образів, позначених часом, хворобливим станом, душевною неврівноваженістю митця. Висока професійна майстерність художника в галузі малюнка, ускладненої композиції, колориту.

### **Різноманітність художньо-естетичних процесів ХІХ–ХХ ст.**

#### **Семінарське заняття**

План.

1. Мистецтво ХІХ століття як переоцінка цінностей культури.
2. Реалізм – відображення конкретних рис життя. Паризький салон.

3. Імпресіонізм та його ведучі майстри.
4. Характерні риси та представники постімпресіоністичного мистецтва.
5. Модернізм як пошук нових форм у західноєвропейському мистецтві.

## РОЗДІЛ 7. МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

### Історичне коріння української мистецької культури

Сліди культурних традицій багатьох народів, що мешкали на території сучасної України.

Передісторична доба. Палеоліт. Специфіка образотворчого мистецтва через артефакти з Мізинської та Київської стоянок.

Неолітична доба. Високий рівень прикладного мистецтва трипільської культури. Особливості будівництва.

Бронзова доба. Переселення народів. Культурні залишки, в основному немісцевого походження.

Доба заліза. Заселення грецькими колоністами чорноморських та азовських узбережж України (Херсонес, Ольвія та Пантікапей). Характеристика знахідок.

Мистецтво скіфів. Специфічна ознака культури: тваринна металопластика. Царська золота пектораль. Синтез скіфсько-грецької культури.

Початки слов'янської культури. Віддаленість слов'янських земель від центрів старовинної культури. Перші пам'ятки слов'янської культури (поховальні поля Київщини, Волині й Галичини). Чорна могила (Чернігівщина).

Забудова міст. Дитинець. Слов'янські храми та ідоли. "Збруцький Ідол". Народно-прикладне мистецтво.

### Мистецтво Київської Русі

Князювання Володимира. Нове державне і культурне життя: централізація державної влади, прийняття християнства.

Архітектура. Храмове будівництво. Переважання зразків візантійського будівництва. Десятинна церква.

Київська Софія. Конструктивні особливості. Прикрашання фасаду. Переплетення світського й релігійного начал у системі розпису. Фрески, мозаїка.

Спаський собор у Чернігові.

Успенський собор Києво-Печерського монастиря. Золотоверхий собор Михайлівського монастиря. Іллінська церква. П'ятницька церква у Чернігові – архітектурно-художній шедевр кінця XII ст.

Малярство Київської Русі.

Домінування у малярстві візантійської художньої мови та образу, що відповідали спіритуалістичному світогляду. Програма розташування мозаїчних сюжетів у Софії Київській. Відмінності системи розмалювань від візантійської. Невластиве для Візантії поєднання мозаїк і фресок – характерна особливість монументального мистецтва Київської Русі. Програма фресок. Філософське узагальнення мозаїчно-фрескових розписів. Розмалювання Спаського собору в Чернігові. Живописне зображення св. Теклі. Зіставлення софійських мозаїк з михайлівськими. Фрески Кирилівської церкви XII ст.; перше зображення "Страшного суду" в системі розписів храму.

### Мистецтво Північної Русі XII–XV ст.

Посилення княжих міжусобиць. Слабкість економічних зв'язків між окремими землями. Формування власних культурних традицій.

Самобутній та новаторський характер архітектури полоцької землі (Спаський собор Спасо-Єфросинівського монастиря).

Індивідуальні архітектурні особливості смоленських храмів, як синтез місцевих традицій з архітектурним досвідом інших руських земель, Візантії та романського Заходу.

Новизна Володимиро-Суздальського храмового зодчества: будівельний матеріал (білий камінь – вапняк), техніка кладки, різьблення по білому каменю. Дмитрівський собор.

Найрізноманітніші культурно-художні впливи на архітектуру Новгород і Пскова (у силу географічного положення). Загальна характеристика кам'яних храмів. (Церква Спаса-Преображення на річці Нередиці).

XIII–XIV ст. – виникнення у Новгороді на старій композиційній основі нового типу храму (церква Спаса Преображення на Ільїній вулиці, Іоанна Богослова у Радоковицях).

Московське князівство як новий політичний і культурний центр. Спорудження білокам'яного Московського Кремля. Реконструкція Кремля з другої половини XV століття. Роль італійських зодчих. Збереження руських національних традицій при використанні європейської будівельної техніки.

Аристотель Феорованті.

Алевіз Новий.

Творчість Феофана Грека та Андрія Рубльова.

Новгородська ікона XV століття – народне тлумачення традиційних релігійних образів і сюжетів. Яскравість фарб, сміливе зіставлення кольорових плям. Емоційність. “Битва суздальців з новгородцями” – перша історична композиція у давньоруському мистецтві.

### Мистецтво Галицько-Волинського князівства

Формування на порозі XIII століття могутньої Галицько-Волинської держави (як форпосту і продовжувача великодержавної аспірації Києва. Відмінність культури західноукраїнської держави від киево-чернігівської. Створення синтетичного візантійсько-романського типу храмової будівлі (романська конструкція та візантійська декорація). Церква Св. Пантелеймона в Галичині.

Успенський собор Володимира-Волинського. Оборонні споруди. Кам’яні вежі. Фортеця Тустань.

Ротонди та базиліки в Україні (Ротонди у Вишгороді, Галичі, Володимирі-Волинському, Горянах).

Кам’яне різьблення. Залишки рельєфів Успенської церкви в селі Крилосі. Фрескові ансамблі Львова, Холма, Луцька. Перехід від середньовічної умовності до гуманістичних ідеалів у живописі XIV ст. Горянські фрески та їх особливості. Зображення Богоматері. Цикл сюжетів. Зв’язок з народним мистецтвом.

### Продовження візантійських традицій у мистецтві та утворення власних художніх шкіл на руських землях в XI–XV ст.

#### Семінарське заняття.

План.

1. Вплив християнської ідеології на мистецтво Русі.
2. Архітектурні ансамблі Київської Русі.
3. Мозаїчні цикли Давнього Києва.
4. Новгородська архітектурна школа.
5. Феофан Грек: людина, що страждає і бореться.
6. Андрій Рубльов і його школа.

### Мистецтво Московської держави XVI–XVII століть

XVI століття – період завершення централізації Московської держави у багатонаціональну феодальну державу.

Вплив народного дерев’яного зодчества на утворення нової кам’яної архітектури шатрового типу. Розрив із хрестово-купольною традицією будівництва церков.

Вознесенська церква в Коломенському, поблизу Москви.

Міські та монастирські фортеці. Система оборонних споруд. Кремль.

Собор Василя Блаженного (арх. Барма і Постник Яковлев). Архітектурні особливості будівництва, розфарбування як відображення нових естетичних смаків.

Живопис: побутові елементи, мотиви сучасності в іконі, відображення видатних політичних подій; чеканий оклад.

Ікона “Церква войовнича” на честь взяття Казані.

У 1564 р. Іван Федоров випустив першу “нерукотворну” книгу – “Апостол”.

XVII ст. – возз’єднання України і Росії.

Елементи капіталістичного способу виробництва, “ніконіанці” і розкольники.

Прагнення надати церковній будівлі світського характеру.

Теремний палац у Москві. Оздоблення палацу.

Дерев’яне будівництво. Преображенський собор в с. Кіжі на Онезькому озері.

Кам’яна архітектура. Церква Покрова у Філях. Живопис. Друга половина XVII ст. Симон Ушаков – живописець-новатор, теоретик – очолював іконописну майстерню в “Оружейній палаті”. Усвідомив потребу в створенні атласу анатомії людського тіла. Прагнення позбавитись традиційної схеми в зображенні святих. Вплив його творчості на виникнення і розвиток світського жанру мистецтва – портрета (“парсуни”). Нові художні засоби (полотно, олійні фарби).

### Дерев’яна та кам’яна архітектура України XV–XVII ст.

Розвиток оборонно-замкового будівництва за часів Литовсько-Польської доби, зумовленого неспокійними часами XIV–XV століть. Переживання візантійських традицій у мистецтві. Пошуки українськими митцями стиків із західноєвропейськими мистецькими течіями.

Утворення готичних зразків у архітектурі римо-католицьких храмів у містах Західної України. Творча переробка готичного стилю в церквах східного обряду.

Підвищення ролі міста як центру самоврядування. “Магдебурзьке право”. Вплив західно-європейських традицій. Поширення стилю “Ренесанс” в Україні.

Особливості забудови Львова. Вплив італійських традицій у будівництві. Архітектори Петро Італієць, Петро Красовський. Ратуші Львова та Перемишля. Будинки на Ринковому майдані Львова. Замкове будівництво середини XVI ст. Верхній та нижній замки Луцька, Межибожа.

Роль братств, як виразника українського культурного й політичного руху в боротьбі проти іноземної експансії. Братські церкви в Замості, Сокалі, Луцьку, Любліні.

Розвиток будівництва на східних землях України. Реставрація будівель старокнязівської доби.

Дерев’яне будівництво в Україні. Конструктивна схема, функціональна підпорядкованість. Типи дерев’яних храмів: лемківський, гуцульський, бойківський, подільський. Характеристика кожного з типів.

### Український іконопис (XIV–XVII)

Характерні особливості образотворчого мистецтва в період занепаду монголо-татарської навали. Посилення релігійних впливів на всі верстви населення.

Ікона як основний вид живопису. Розширення списку образів святих. Образ Діви Марії. Ідея заступництва та ідея кари (Микола Чудотворець, святий Юрій).

Українізація ликів святих у XV столітті. Прояв місцевих та національних традицій у творчості українських богомазів. Волинська ікона. Кольорова гама, композиція. Система іконостасів як вираз основної думки Біблії щодо минулого, сучасного та майбутнього людства. Їх види.

Епоха Ренесансу в іконі (XVI ст.)

Зміни в конструкції, композиції, декоративній пластиці. Вплив національних форм. Відмова від графічності, поява світлотіні, пропорційності. Збереження традиційного символічного змісту кольорів.

Головні надбання ренесансної ікони. Унікальний варіант єднання традиційної східної ікони з новою гармонізацією форм, кольорів, простору та часу, поява декоративності.

Перетворення іконостаса на центральну зображальну частину храму й головного “духовного буття” ікони.

Особливості українського іконописання в різних регіонах України. Єдність тем і мотивів, спільні принципи влаштування храмів, ієрархічність, порушення правила гармонії. Асиметрія в композиції. Відчуття внутрішнього духовного та фізичного руху – ясність кольорів, осяйність постатей, відчуття простору, декоративність. Присутність святого в реальному земному просторі на тлі природи або архітектури міста.

### Український портрет XVII – поч. XVIII ст.

XVII – поч. XVIII ст. початок визвольної боротьби українського народу за незалежність. Запорізьке козацтво як головна рушійна сила. Формування національної свідомості, що стала фундаментом для досягнень у мистецтві XVII ст.

Поява творів світського жанру – портрета. Західноєвропейські впливи та національні відмінності у світській картині.

Характеристика найбільш ранніх портретів, що збереглися у Львові. Портрет Насті Лісовської.

Характеристика погребних, ктиторських та трунних портретів.

Ікона-епітафія. Старшинські фамільні портрети.

Типові риси. Особливості поз, підкресленість костюма, акцент на геральдику та напис про діяльність. Епітафії. Ікона-епітафія.

Талановитий митець цієї доби Іван Паєвський.

Народна картина “Козак Мамай”.

Українські митці – засновники Санкт-Петербурзької Академії мистецтв – провідні російські живописці. Д. Левицький, В. Боровиковський, А. Лосенко.

### Мистецтво Росії та України XVI–XVII ст.

#### Семінарське заняття.

1. Особливості храмового будівництва в Україні та Росії.
2. Своєрідність давньоукраїнського іконопису.
3. Різноманітність дерев’яного храмового будівництва в Україні.
4. Російська парсуна та ктиторський портрет. Відмінності та спільні риси.

## Розквіт російського бароко першої половини XVIII ст.

Початок XVIII ст. – час реформ Петра. Зміни в соціально-економічному та культурному житті. Бурхливий розвиток промисловості й торгівлі, організація регулярної армії і флоту, позбавлення церкви самостійної ролі і підпорядкування її державі, поширення наукових знань. Запрошення іноземних фахівців. Заходи для підготовки власних кадрів. Ранні досвіди бароко в Росії. Заснування Петербурга. Створення генерального плану. Регулярність та масовість забудови. Стильовий “мікст” Петровської епохи та його експлікація.

Характеристика споруд (палац О. Меншикова на Василівському острові арх. М. Фонтана, Г. Шедель; літній палац Петра I у Літньому саду – арх. І. Матвеев, Д. Трезіні, А. Шедель).

Смерть Петра I, прихід до влади Анни Іоаннівни. Палацовий переворот (1740). Вступ на престол Єлизавети Петрівни. Пожвавлення політичного і економічного розвитку держави, науки і культури. Відкриття Московського університету (1755), заснування постійного театру (1756), Академії мистецтв (1757).

Громадянський пафос, уславлення величі національного духу знайшло відображення в літературі (Ломоносов) і мистецтві, такими ж ризами позначена і архітектура.

Єлизаветинське бароко. Провідний зодчий – Бартоломео Франческо Растреллі. Зимовий палац у центрі Петербурга.

Заміський Єкатеринінський палац у Царському селі

Культове монастирське будівництво. Характеристика змін.

Собор Смольного монастиря.

Живопис. Формування мистецтва станкової картини з її смисловими і композиційними особливостями. Нові засоби передачі об'єму. Техніка олійного живопису. Відчуття фактури. Світське мистецтво. Культивація різних видів станкового живопису, монументальний розпис, мініатюрне письмо.

“Оружейна палата” та її роль у формуванні портретного живопису. Парсуна та її особливості. “Портрет-тезис”, “Портрет-апофеоз”.

Творчість І. Нікітіна та Матвеева.

Архітектура українського бароко.

XVIII ст. – золотий вік українського мистецтва. Утворення Гетьманщини – незалежної української держави, вдруге після княжої доби. Осібне українське, або “козацьке” бароко. Перенесення центру

мистецького життя з половини XVII ст. до середньої Наддніпрянської України. Українська верхівка – гетьмани, полковники та церковні достойники – фундатори й меценати мистецтва.

Перші барокові споруди Львова та Києва. Самостійна творчість українських митців з другої половини XVII ст.

Найбільший розквіт у добу Мазепи.

Новий характер української архітектури. Два типи храмових споруд. Троїцький собор у Чернігові, арх. Йоганн Баптіст.

Собор Мгарського монастиря коло Лубен, розпочатий гетьманом Самойловичем у 1682 р., та дві будови гетьмана Мазепи в Києві – Михайлівський собор (1690–94) і Братська церква Академії (1695). Численні перебудови й розбудови старих церков у Києві: Софійської кафедри, головної церкви Лаври, Михайлівського монастиря, Михайлівської церкви Видубицького монастиря тощо.

Самобутній тип українських церков. Продовження традицій українського дерев'яного зодчества в кам'яній архітектурі.

Тридільне та п'ятидільне (хрещате) заложення із трьома й п'ятьма банями. Георгіївський собор у Видубицькому монастирі. Катерининська церква як пам'ятник перемогам козаків, що відзначилися при взятті Азова. Спасо-Преображенська церква у Сорочинцях.

Причини дивовижного розмаїття форм української архітектури доби бароко.

Російські впливи на архітектуру Слобожанщини. З'єднання здобутків архітектурного генія братніх народів у будівництві Покровського собору м. Харкова.

1720– поч. 1730 рр. – новий етап в історії української барокової архітектури.

Характеристика архітектурних споруд. Головна дзвіниця Лаври та Андріївська церква.

Будови Києва середини XVIII ст. – перлина українського бароко. Митрополичий дім коло Софіївської кафедри. Дзвіниці на дальніх печерах Києво-Печерської лаври.

Собор Св. Юра у Львові.

## Розвиток українського театру XVII–XVIII ст. Шкільна драма

Західноєвропейські впливи на розвиток шкільного життя. Популярні театральні жанри цього періоду. Міраклі, мораліте, містерії.

Створення шкільних театрів при навчальних закладах. Інсценізація міфологічних та історичних сюжетів. Особливості поезики шкільної драми – риторичність, символічність, антиномічність.

Національні особливості барокового драматичного мистецтва. Декламації. Головний мотив панегіричних творів – патріотизм і свобода.

“Размышляне о муце Христа Спасителя нашего...” – перша відома українська віршована драма.

Інтермедія – новий тип шкільної драми XVII–XVIII ст. Характерні особливості інтермедій: національний колорит, фольклоричність, відображення проблем народного життя.

Вплив Аристотеля на розвиток теорії драми в Україні. Феофан Прокопович і його розуміння на ДЮ як основу драми та виховне значення театру.

Особливості поведінки акторів на сцені. П'єси Ф. Прокоповича: “Володимир”, “Милость божія, Україну от неудобьносимих обид лядських чрез Богдана Зиновія Хмельницького...”

Вертепна драма – старовинний український народний ляльковий театр. Особливості вертепної драми: релігійна та світська частини. Різноманітність персонажів. Вплив усної народної творчості.

### Класицизм у російській архітектурі кінця XVIII–XIX ст.

#### Петербурзька Академія мистецтв.

Загострення в другій половині XVIII ст. суперечностей між феодализмом і капіталізмом. Зародження протесту проти деспотичної самодержавної влади. Культ громадянських чеснот, героїки як протиставлення дворянському побуту, розслабленості, лінощам і розкошам. Виникнення ідей Великої французької революції в середовищі російських просвітителів.

Російський архітектурний класицизм. Принципи формоутворення, органічність стилістики та проектних рішень. Творчість В. І. Баженова, М. Ф. Казакова, Джакомо Кваренгі, Вороніхіна, Стасова, К. Россі.

Класицизм у живописі. Заснування Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі. Система навчання.

Жанри класицизму. Найвищим жанром був історичний, потім портретний, пейзажний, натюрморт, анімалістичний.

Творчість А. П. Лосенка, С. Ф. Щедрина, Ф. Я. Алексеева, Ф. М. Магвеса.

“Вік портрета”. Творчість Рокотова, Левицького, В. Л. Боровиковського.

Російський романтизм. Творчість О. А. Кіпренського, К. П. Брюллова.

Унікальність спадщини О. Іванова.

Становлення російського реалістичного живопису. Творчість О. Г. Венеціанова, В. А. Тропініна.

Критичний реалізм у творчості П. А. Федотова.

### Товариство пересувних художніх виставок

Визначальний вплив на мистецтво цього часу двох історичних подій – Кримської війни 1855 року та скасування кріпацтва у 1861 році.

Революційний рух народництва, вплив його ідей на громадську думку, культуру та мистецтво.

Петербурзька Академія як центр художнього життя. Відстоювання позицій класицизму. “Бунт чотирнадцяти” 1863 року. Організація “Художньої артілі”, душею якої став Крамської. Організація “Товариства пересувних художніх виставок”. Засновники – Крамської, Перов, Ге, М'ясоєдов, Саврасов та ін. Матеріальна допомога Третьякова та ідейна підтримка критика Стасова.

Головні ідеї передвижників:

- мистецтво не для обраних, а для всіх верств населення;
- національна тема в історичному, побутовому та пейзажному жанрах;
- принципи критичного реалізму в батальному жанрі.

Творчість Крамського, Рєпіна, Сурикова. Епічний національний пейзаж у творчості Шишкіна; ліричний пейзаж у творчості Саврасова і Левітана.

Географія виставок. Роль передвижників в українському національному мистецькому підйомі.

### Українське образотворче мистецтво XIX ст.

Причини художньої “пасивності” наприкінці XVIII – у XIX ст. Відтік художніх кадрів, нерозвиненість системи професійної освіти, офіційна протидія національній ідентифікації.

Українські майстри в історії російської художньої культури.

Творчість Т. Г. Шевченка у становленні українського романтизму та реалізму в живописі й графіці.

Творчість митців у другій половині XIX століття: Л. Жемчужнікова, Й. Штернберга, І. Сошенка, В. Трутовського, І. Соколова, В. Орловського та інших.

Розквіт української національної реалістичної школи у творчості українських митців. Роль передвижництва у розвитку українського образотворчого мистецтва.

Утворення національних художніх центрів в Одесі, Харкові, Києві, Полтаві. Тематика творів, їх ідейна та жанрова спрямованість.

Перші мистецькі середні навчальні заклади.

### Західноукраїнська художня школа

Умови розвитку українського мистецтва в Австро-Угорській монархії. Художні центри.

У західному регіоні поширюється стиль “віденського бароко”. До зразків такого стилю належить побудований у Львові будинок Галицького сейму (арх. І. Гохбергер; нині університет ім. І. Франка); Музей етнографії та художніх промислів (арх. Ю. Захаревич); будинок залізничного вокзалу (арх. В. Садлівський) та ін.

Класицизм як панівний стиль в архітектурі Львова в 30–40 рр. XIX століття. Архітектурні ансамблі вулиць, прилеглих до площі Ринок – історичного центру міста. Вулиці Вірменська, Галицька, Краківська, Театральна та ін. Громадські споруди Львова, що побудовані в середині XIX ст.

Втрата стильової єдності архітектури в другій половині XIX ст. Впровадження нових будівельних технологій і матеріалів. Неокласицизм.

Живопис. Національна тема у творчості художників. Роль Краківської Академії мистецтв у вихованні українських художників. Творчість І. Труша, О. Новаківського, О. Кульчицької, М. Івасюка.

### Російський драматичний театр і балет XIX ст.

Розквіт російського драматичного мистецтва. Малий театр. Утворення школи реалістичної акторської майстерності. М. Щепкін – видатний митець сцени. Роль драматургії М. Гоголя у встановленні новаторських завдань, висунутих часом.

Театр середини XIX століття. Драматургія О. Островського. Творчість П. М. Садовського та М. М. Єрмолової.

Олександринка. МХАТ. Роль К. С. Станіславського та В. І. Немировича-Данченка у створенні нового реалістичного театру. Склад трупи. Репертуар. Режисер як творчий інтерпретатор п'єси. Роль драматургії А. П. Чехова та М. Горького у становленні театру.

Єдність ідейного та музичного змісту в балеті. Роль М. Петіпа у становленні сюжетного балету.

Балетна реформа М. Фокіна.

### Українська архітектура кінця XIX–початку XX ст.

Криза провідного стилю класицизму. Еклектика – новий стиль у мистецтві. Відмінність споруд у стилі “Псевдо” від історичних прототипів. Зіставлення пропорцій, масштабів, застосування оздоблень, співвідношення частин.

Домінування стилю “французьке відродження” у Києві. Будинок Купецького зібрання (арх. В. Ніколаєв). Український драматичний театр ім. І. Франка (арх. Г. Шлейфер, Е. Братман; раніше театр Соловцова), оперний театр (арх. В. Шретер), форми якого нагадують Гранд Опери в Парижі. У стилі раннього італійського відродження виконано будинок Маріїнської громади Червоного хреста (арх. В. Риков; нині вулиця Саксаганського). У формах романської архітектури споруджено будинок Ковалевського (арх. П. Альошин; нині вул. Лютеранська, 15/1). Творчість архітекторів О. Скобелева (будинок Державного банку), В. Осьмака (бібліотека біля Київського університету ім. Т. Шевченка) та багато інших.

У західному регіоні поширюється стиль “віденського бароко”. До зразків такого стилю належить побудований у Львові будинок Галицького сейму (арх. І. Гохбергер; нині університет ім. І. Франка); Музей етнографії та художніх промислів (арх. Ю. Захаревич); будинок залізничного вокзалу (арх. В. Садлівський) та ін.

Характеристика стилю модерн у творчих роботах В. Городецького. Власний будинок архітектора в Києві, музей українського образотворчого мистецтва, Миколаївський костюм, Бесарабський ринок у Києві (арх. Г. Гай); міська залізнична станція (арх. О. Вербицький).

Характеристика національного різновиду модерну – українського. Будинок Полтавського губернського земства (тепер – Полтавський краєзнавчий музей). за проектом архітектора-художника В. Кричевського.

Стиль “конструктивізм” у ансамблі адміністративних і громадських будівель на площі Дзержинського у Харкові. Замикає площу будинок Держпрому (арх. С. Серафимов, М. Фельгер, С. Кравець).

Подальший розвиток архітектури періоду індустріалізації характеризується масовістю будівництва, що викликало необхідність переважно колективної, а не індивідуальної творчості, широкого застосування типових проектів.

### **Розвиток українського театру в ХІХ столітті.**

Український театр першої половини ХІХ століття. Діяльність аматорських труп. Заснування перших професійних колективів у Харкові та Полтаві. Діяльність Г. Квітки-Основ'яненка та І. Котляревського.

Перші п'єси українською мовою (“Наталка-Полтавка” та “Сватання на Гончарівці”).

Творчість М. Щепкіна та К. Соленика.

Аматорський рух як початок процесу реформування українського театру. Діяльність реформаторів сцени: І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, М. Садовського, П. Саксаганського, М. Старицького.

Репресивні заходи царського уряду з приводу діяльності українських театральних колективів. Емський указ 1876 р., циркуляр 1881 року.

Актриса Марія Заньковецька.

Український театральний рух в Галичині. Створення першого професійного українського театру у Львові. Діяльність театральної трупи при товаристві “Руська бесіда” та “Руському літературно-драматичному товаристві” у Чернівцях. Роль І. Франка.

Модерністський театр на переломі століть.

## **Мистецтво Росії та України ХVІІІ–ХІХ ст.**

### *Семінарське заняття.*

План.

1. Новації в художньому житті Російської імперії у ХVІІІ столітті. Відмінності та спільні риси в архітектурі України та Росії.
2. Особливості академічного живопису ХІХ століття.
3. Критичний реалізм і Товариство пересувних художніх виставок.

4. Роль українських майстрів у російському мистецтві.
5. Творча спадщина Т. Г. Шевченка – живописця та графіка.

## **Російський та український авангард**

Нові напрямки та угруповання. “Мир искусства”. Значення його діяльності для розвитку театральньо-декораційного мистецтва та книгодрукування. Творчість М. Бенуа, Лансере та М. Періха.

Виставочне об'єднання початку ХХ ст. – “Союз русских художников”. Формування його в надрах російського варіанту мальовничого імпресіонізму.

Творчість І. Є. Грабаря.

Своєрідність поетичного символізму – об'єднання “Голуба роза”. – 1935.

“Бубновий валет”. Імпресіонізм у всіх його модифікаціях. Творчість П. Кончаловського, І. Машкова. Мистецтво М. Шагала.

Два напрямки абстрактного мистецтва. Творчість Кандинського та Малевича. Внесок української художньої традиції майстрів у формування та становлення європейського авангардизму. Характеристика “українського авангарду”. Творчість В. Максимовича і О. Новаківського. Доповнення реалізму містичним символізмом та гостро стривоженим стилем “Модерн”. Український імпресіонізм у творчості М. Бурачека, А. Маневича, І. Труш. Самобутність творчості Федора Кричевського. Поєднання реалістичних принципів з пошуками нових живописних засобів, зокрема “Мюнхенського модерну”. Неопримітивізм Давида Бурлюка і Марії Синявської. Творчість М. Бойчука. “Бойчукісти”, “бойчукізм”. Розвиток українського театральньо-декоративного мистецтва. Творчість скульптора-кубіста О. Архипенка, засновника такого виду мистецтва, як скульпто-малярство. Кубофутуризм Олександра Богомазова та Олександри Екстер.

## **Зародження кіно в Україні**

Історія створення “кінематографу” братами Люм'єр і показ першого кіносеансу в підвалі “Гран кафе” на бульварі Капуцинів у Парижі.

Кіносеанси Альфреда Федецького у Харкові. Діяльність перших українських кіностудій в Одесі та Ялті. “Великий німий”. Жанри кіномистецтва. Хронікально-документальні та художні кінофільми. Творчість Ханжонкова та В. Холодної.



Організація Всеукраїнського фотоуправління. Перші взірцеві фільми ВУФКУ “Два дні” Георгія Стабова та “Нічний візник” режисера Георгія Тасіна.

Українські актори (Наталя Ужвій, Юрій Шумський, Мар’ян Крушельницький, Дмитро Мілютенко).

Олександр Довженко – геній українського кінематографу. Кінофільми “Арсенал”, “Земля”.

Звукове кіно – новий етап розвитку кіномистецтва.

Українське кіно другої половини ХХ століття. Характерні особливості: поетичність, образність.

Творчість С. Параджанова, М. Мащенко, І. Миколайчука, Л. Бикова.

Аматорський кінорух на Житомирщині. Діяльність обласного кіно клубу.

### **Мистецтво українського народного живопису ХХ ст.**

Зміни характеру побуту села. Прогресування урбанізації, затирання чітко визначених стародавніх звичаїв і стильових категорій з їх символікою та семантичним наповненням. Поява нових форм творчості, організація Будинків народної творчості, оглядів та виставок творів народних митців.

Організація “Петриківської” майстерні. Народні майстри: Ганна Собачко-Шостак, Тетяна Пата, Параска Власенко, Віра та Ганна Павленко, Наталка Вовк, Параска Хома. Залучення до оформлення виставочних павільйонів у Києві, Москві та за кордоном. Народний розпис у кераміці, сувенірних виробів, оформленні дитячої книжки тощо.

Творчість найяскравіших постатей наївного малярства ХХ століття Никифора Дровняка з Криниці на Лемківщині, Катерини Білокур, Марії Приймаченко, Єлизавети Миронової, Івана Сколоздри.

### **Творчість місцевих художників**

Короткі біографічні відомості про місцевих художників. Характеристика їх творчості (техніка, жанри, стилі). Аналіз найцікавіших творів. Участь у виставках.

### **Творчість видатних українських художників сучасності**

Соціалістичний реалізм – провідний стиль у мистецтві України 60–90-х рр. ХХ століття. Тематика творів образотворчого мистецтва. Митці, що працювали в цей час Т. Яблонська.

Активізація художнього життя в Україні після проголошення Незалежності. Різноманітність художніх течій: реалізм, експресіонізм, абстракціонізм, ташизм, національний імпресіонізм, концептуалізм.

Поява на художньому небосхилі нових сучасних жанрів у мистецтві. Створення галерей, центрів сучасного мистецтва. Участь українських художників у міжнародних виставках.

“Актуальне мистецтво” як відображення сучасності, української ментальності.

### **Мистецтво України ХХ ст.**

#### **Семінарське заняття.**

План.

1. Український модерний театр ХХ століття.
2. Відображення прогресивних ідей європейського театру ХХ століття. Театр “Березіль”.
3. Київський державний український драматичний театр ім. І. Франка. Репертуар.
4. Сучасні українські режисери. Р. Віктюк, А. Жолдак та інші.

#### **Буття і напрямки розвитку сучасного українського мистецтва**

План.

1. Образотворче мистецтво в Україні за останніх 20 років.
2. Актуальне мистецтво як відображення нових тенденцій у мистецтві.
3. Роль українського “арт-ринку” в пропаганді творів мистецтва у світі.

**Систематизований список рекомендованої літератури до  
навчальної дисципліни “Історія мистецтв”.**

**(Розширений варіант, розрахований на поглиблений  
інтерес та можливість вибору.)**

1. Всеобщая история искусств: Кн. 6 та 8. – М., 1956–1965.  
(Широко ілюстроване і найбільш повне викладення матеріалу з включенням історії вітчизняного мистецтва).
2. Алпатов М. В. Эюды по всеобщей истории искусств. – М., 1979.
3. Малая история искусств. Тематические выпуски. – М., 1970–1980.
4. История искусства зарубежных стран. Первобытное общество. Древний Восток. Античность / Под ред. М. В. Доброклонского, А. П. Чубовой: Учебник для вузов искусства и культуры. – М., 1981.
5. История искусства зарубежных стран. Средние века. Возрождение / Под ред. Ц. Г. Нессельттраус: Учебник для вузов искусства и культуры – М., 1982.
6. История западноевропейского искусства (сжатое изложение материала) – М., 1983. .
7. История искусства зарубежных стран XVII–XVIII веков /Под ред. В. И. Раздольской: Учебник для художественных вузов. 2-е изд. – М.: АХ СССР. Институт им. Репина, 1988.
8. Дмитриева Н. А. Краткая история искусств. – 6-е изд. – М., 1988.
9. Виппер Б. Р. Введение в историческое изучение искусства. – М., 1985.
10. История западноевропейского искусства. Краткий курс /Под ред. Н. Н. Пунина. – Л.; М., 1940. (Являє інтерес у зв'язку з особливою увагою до аналізу художньої форми в мистецтві).

**ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА**

1. *Філософський* словник. (Останній рік видання).
2. *Большая Советская Энциклопедия*. (Тематичні статті про мистецтво окремих історичних періодів, країн, про художні напрями, монографічні статті про творчість окремих художників).
3. *“Краткая художественная энциклопедия. Искусство стран и народов мира*. В 5 т. – М., 1962–1961.
4. *50 биографий мастеров западноевропейского искусства*. – Л., 1968.

**ТЕМАТИЧНІ МОНОГРАФІЇ З ОКРЕМИХ ПЕРІОДІВ  
ІСТОРІЇ МИСТЕЦТВА І НАЦІОНАЛЬНИХ ШКІЛ**

1. *Матъе М.Е.* Искусство древнего Египта. – Л.; М., 1961.
2. *Колтинский Ю.Д.* Искусство Эгейского мира и древней Греции. – М., 1970.
3. *Ривкин Б. И.* Античное искусство (Серия “Малая история искусств”). – М., 1972. .
4. *Соколов Г. И.* Искусство Древней Греции (Серия “Очерки истории и теории изобразительных искусств”). – М., 1980. .
5. *Полевой В. М.* Искусство Греции. Древний мир. Средние века. Новое время. – М., 1984.
6. *Соколов Г. И.* Искусство древнего Рима (Серия “Очерки истории и теории изобразительных искусств”). – М., 1971..
7. *Нессельттраус Ц. Г.* Искусство западной Европы в Средние века (Серия “Очерки истории и теории изобразительных искусств”). – Л.-М., 1964. .
8. *Смирнова И. А.* Искусство Италии конца XIII–XV веков. – М., 1988.
9. *Ротенберг Е. И.* Западноевропейское искусство XVII ст. (Серия “Памятники мирового искусства”) – М., 1971. .
10. *Левина И. М.* Искусство Испании XVI–XVII веков. – М., 1965.
11. *Каптерева Т. П.* Искусство Испании. Очерки. Средние века. Эпоха Возрождения. – М., 1989.
12. *Ротенберг Е. И.* Искусство Голландии XVII века. (Серия “Памятники мирового искусства”) – М., 1971.
13. *Голландская и фламандская живопись*. / Альбом. – М., 1970.
14. *Каптерева Т. П.*, Искусство Франции – М., 1969.
15. *Кожина Е. Ф.* Искусство Франции XVIII века. – Л., 1971.
16. *Калитина Н. И.* Французское изобразительное искусство конца XVII–XX веков. – Л., 1990.

17. Лисенков Е. Г. Английское искусство XVIII века. – Л., 1964.
18. Яворская Н. В. Западноевропейское искусство XIX века. – М., 1962.
19. Западноевропейское искусство второй половины XIX века / Под ред. Б. Р. Виппера. – М., 1975.
20. Раздольская В. И. Искусство Франции второй половины XIX века. – Л., 1981.
21. Ревалд Дж. История импрессионизма. – Л.-М., 1959.
22. Ревалд Дж. Постимпрессионизм. – Л.-М., 1962.
23. Кантор А. М. Изобразительное искусство XX века. – М., 1973.
24. Полевой В. М. Двадцатый век. Изобразительное искусство и архитектура стран и народов мира. – М., 1989.
25. Куликова И. С. Сюрреализм в искусстве. – М., 1970.
26. Малаков Н. Я. Модернизм. Критические очерки / Под ред. В. Ванслова. – М., 1986.
27. Крючкова В. А. Антиискусство. Теория и критика авангардистских движений. – М., 1985.

#### ТЕМАТИЧНІ МОНОГРАФІЇ, ПРИСВЯЧЕНІ ТВОРЧОСТІ ВИДАТНИХ ХУДОЖНИКІВ

1. Лившиц Н. А. Бернини. – М., 1967.
2. Лоренцо Бернини. Воспоминания современников. – М., 1966.
3. Знамеровская Т. П. Караваджо. – М., 1956.
4. Караваджо и караваджизм. – Л., 1988.
5. Лазарев В. Н. Леонардо да Винчи. – М.-Л., 1952.
6. Микеланджело. Сборник. Вступительная статья В. Н. Лазарева. – М.
7. Каптерева Т. П. Веласкес. – М., 1961.
8. Раздольская В. И. Рубенс Питер Пауль. – М.-Л., 1964.
9. Седова Т. А. Рембрандт. – М., 1978.
10. Рембрандт. Альбом. Вступительная статья Ю. Кузнецова. – М., 1972.
11. Герман М. Г. Антуан Ватто (Серия “Жизнь в искусстве”). – Л., 1984.
12. Золотов Ю. К. Шарден. Альбом. – М., 1962.
13. Прокофьев В. Н. Гойя в искусстве романтической эпохи. – М., 1986.
14. Прокофьев В. Н. Теодор Жерико. – М., 1963.
15. Жулиан Филипп. Эжен Делакруа. / Пер. с фр. – М., 1986.
16. Пассерон Роже. Домье. Свидетель своей эпохи. – М., 1984.
17. Калинина Н. Н. Курбе. – М., 1981.
18. Ренуар Жан. Огюст Ренуар. / Пер. с польск. – М., 1970.
19. Перрюшо Анри. Жизнь Ренуара. / Пер. с фр. – М., 1986.

20. Клод Моне. Альбом. Автор-сост. В. А. Кулаков (Серия “Мастера изобразительного искусства”). – М., 1989..
21. Даниельсон Б. Гоген в Полинезии. / Пер. со шведск. – М., 1973.
22. Перрюшо Анри. Жизнь Ван Гога. / Пер. с фр. – М., 1987.
23. Матвеева А. Б. Роден. – М., 1962.
24. Дмитриева Н. А. Пикассо. – М., 1971.
25. Вердджер Дж. Ренато Гуттузо. / Пер. с англ. – М., 1962.
26. Античные мыслители об искусстве. Филострат. – М., 1938.
27. Лоренцо Гиберти. Комментарии. – М., 1938.
28. Леонардо да Винчи. Избранное. – М., 1952.
29. Вазари Дж. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих. В 5 т. – М., 1956-1971.
30. Челлини Б. Жизнь Бенвенуто, сына маэстро Джованни Челлини, флорентийца, написанная им самим во Флоренции. – М., 1958.
31. Дидро Д. Салоны. – М., 1989.
32. Хогарт У. Анализ красоты. – Л., 1987.
33. Делакруа Эжен. Дневник. Т. 1,2. – М., 1961.
34. Ван Гог. Письма. – Л.-М., 1966.
35. Гоген Поль. Письма. Ноа-Ноа. / Из книги “Прежде и потом”. – Л., 1972.

Навчальне видання

## ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ

Програма

для вищих навчальних закладів культури і мистецтв

I–II рівнів акредитації

Укладачі: С. Л. Віділіна, Р. Р. Малкіс

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 3,95. Наклад 200 прим.

Видавництво “Фірма “ІНКОС”

14116, м. Київ, вул. Маршала Рибалка, 10/8;

Тел./факс: (044) 206–47–29, 206–47–21

E-mail: [inkos@carrier.kiev.ua](mailto:inkos@carrier.kiev.ua),

[inkos@ln.kiev.ua](mailto:inkos@ln.kiev.ua)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції № 2006 від 04.11.2004 р.